

ספורט מודרני, לאומיות ואולטרה־חוליגנים: הסיפור של "לה פמיליה"

סופיה סולומון

תקציר

פרקטיקות מסורתיות של אלימות אוהדי כדורגל מהוות חלק מהכדורגל העולמי גם בפתחת המאה ה־21. במאמר זה נבקש להציג ולנתח את מקרה הבוחן של ארגון האוהדים הימני-קיצוני "לה פמיליה". אלה האוהדים הרדיקלים החדשים, אשר מנציחים את הקשר ההדוק שבין ספורט ופוליטיקה, תוך שימוש בסמלים לאומיים ובחוקים דמוקרטיים, ובאמצעות הטמעת אלימות במרחב הציבורי - כאילו הייתה חיונית למשחק הכדורגל כולו. נעשה זאת באמצעות איתור שורשיו ההיסטוריים של טיפוס "האוהד האלים" האירופי דרך מענה על השאלות הבאות: 1. מהם המאפיינים המרכזיים של המסורות האלימות הדומיננטיות בכדורגל האירופי ומה מקורם? 2. כיצד אפשר להסביר תיאורטית את ההתנגשות שבין אלימות אוהדים לבין התיאוריה הליברלית שעליה נשען המשחק התחרותי? 3. באיזה אופן מקרה הבוחן הישראלי מבטא את המסורות האירופיות של אלימות אוהדים, וכיצד אלו מאתגרות את המרחב הדמוקרטי שבמסגרתו הן פועלות? מאמר זה נשען, בין היתר, על ממצאים שנאספו מתצפיות, מראיונות עומק, מקטעי עיתונות, מוידאו מדיה וממידע מרשתות חברתיות, במסגרת מחקר איכותני אינטרדיסציפלינרי שבחן את פעולות הארגון במהלך השנים 2013-2016. ניתוח היסטורי, תיאורטי ואמפירי של התופעה, יציע מושג היברידי המאחד בין שתי תצורות האהדה הפנאטית שהפכו לנפוצות בכדורגל הפוסטמודרני. מושג זה הוא האולטרה־חוליגנים. הוא מעיד על ניצול ערכי חופש הביטוי וחופש ההתאגדות תוך שמירה על סטטוס של אוהדי ספורט. כך, הפנאטים החדשים בעידן הדיגיטלי מחדדים שונות באמצעות אלימות במימוש שאיפתם ליריבות מתמדת מול מועדוני כדורגל אחרים, בהיפוך גמור מערכיו של המשחק ההוגן (Fair Play).

מילות מפתח: כדורגל, אוהדים, אולטרה, חוליגנים, לה פמיליה, דמוקרטיה, אלימות

מבוא

התארגנויות של קהלים בתוך המרחב הציבורי־ספורטיבי הן תופעה חברתית מרתקת, ססגונית וייחודית לעידן המודרני. למרות התפיסה הרווחת בקרב מקבלי החלטות וישויות עולם הספורט בדבר "הפרדה" בין הפוליטי לבין הספורטיבי, לשני תחומים אלו קשר אינהרנטי האחד לרעהו והם נשענים זה על זה עוד מהעת העתיקה.

כל אוהד צעיר של קבוצת כדורגל לאומית מבין שהמשחק משוחק תחת כללי המדינה, ולכן ההזדהות עימה, כישות פוליטית, מהווה חלק בלתי נפרד מהמשחק. הזדהות זו נשענת על החיבור שבין מדינת לאום לבין קבוצות הספורט שלה, מכילה ריכוז גבוה של ערכים מדינתיים ושל ערכים חברתיים משולבים זה בזה ומחברת בין אינדיבידואלים תחת רעיון משותף.

אולם האידיליה של קהילה שלמה של אוהבי ספורט אשר מעודדים ושרים, מקללים ומביעים רגשות, במנותק מהחיים ה"נורמטיביים" אשר מתקיימים מחוץ לספרת הכדורגל, נסדקת כאשר משולבים בה אלימות, גזענות, קסנופוביה ורדיקליזם לאומני. כאשר מופר המרקם העדין שבין שמירה על ערכי המשחק התחרותי לבין ניצולו של חופש הביטוי לצרכים פוגעניים, התופעה

החברתית הופכת לתופעה פוליטית קריטית, אשר מאיימת על שלום המשחק ומאתגרת פעם אחר פעם את ערכיו המודרניים של הספורט, הגלומים במשחק ההוגן (Fair Play). מאמר זה יעמוד על תופעת האלימות בכדורגל המבוצעת על ידי התארגנויות אוהדים פנאטיות, במטרה לספק הסבר תיאורטי אשר קושר בין התיאוריה הליברלית לבין האתגרים שאלה מציבים לה.

החלק הראשון יעסוק בהתפתחות תופעת האלימות של אוהדי כדורגל באירופה באמצעות ציר כרונולוגי - מתחילת שנות ה־60 של המאה ה־20 ועד לתחילת המאה ה־21. זאת תוך התייחסות למושגים הדומיננטיים בתחום לתיאור התופעה, למרכיבים המאפיינים אלימות אוהדים מסורתית מראשית היוסדה ולאופן הפצתה של האלימות כחלק מהמשחק המודרני לשאר מדינות אירופה, לרבות למועדוני הכדורגל בליגת־העל הישראלית.

החלק השני יציע גישות תיאורטיות שיכולות להסביר את תופעת האלימות הקולקטיבית בתוך מסגרות דמוקרטיות בעלות ערכים ליברליים. בחלק זה אדון בחיבור שבין מושג החירות, חופש הביטוי וההתארגנות הקולקטיבית לבין אלימות אתנרלאומית. זאת במטרה להציף את הקונפליקט בין החוק המבוסס תפיסות מוסר הליברלי לבין האלימות של אוהדי כדורגל פנאטיים, ולפרש כיצד האלימות המילולית והפיזית - שמקורה בחידוד שונות - מאתגרת את המסגרת הליברלית של עולם הספורט תוך הישענות על המסגרת הדמוקרטית.

בחלק השלישי והאחרון תוצג תמצית מממצאי מחקר אמפירי אינטרדיסציפלינרי נרחב שנערך במהלך השנים 2013-2016 ועסק בארגון האוהדים "לה פמיליה" (סולומון, 2016). חלק זה יציע הסבר וניתוח של הנתונים לאור הטרימינולוגיה המסורתית של אלימות בכדורגל, כראיה לשעתוק מנגנוני ישראל תוך שילוב אידאולוגיות מקומיות בעלות תוכן גזעני אתנרלאומי. בכך, אבקש להציע מיקוד תיאורטי שונה לבחינת תופעת האלימות, אשר מדגיש את מקומה של התיאוריה הליברלית ומושג החירות. אלה, מנוצלים באמצעות המסגרת הדמוקרטית לצורך הסוואת אלימות קולקטיבית במעטה של פעילות נורמטיבית לכאורה, המכונה אהדת כדורגל.

אוהדי כדורגל, מסורות של אלימות וטרמינולוגיה

ענף הכדורגל הוא אחד מענפי הספורט המודרניים הפופולריים בעולם (Guttman, 1978; Houlihan, 1997). הוא נוסד באנגליה והופץ ממנה אל שאר המדינות (Dunning & Elias, 1986). הפצת משחק הכדורגל להמונים והפיכתו מתחום של בני המעמד הגבוה לתחום בילוי לשעות הפנאי של כלל המעמדות, התרחשה לאחר המהפכה התעשייתית, בסוף המאה ה־19 (Markovits & Rensmann, 2010).

מכאן התגבש לימים מושג הקהל, המורכב מאוהדים, מצופים, מתומכים או ממלווים (Giulianotti, 2002; בן פורת, 2007). כשמדובר על אלימות בספרה הספורטיבית, משתמשים אוהדים, חוקרים, פוליטיקאים ועיתונאי ספורט בעיקר במושגים "חולגן" או "אולטרה" כדי לתאר אהדה קיצונית. דבר זה הפך את שני המושגים הללו - הן כשמות תואר הן כפרקטיקה - למרכזיים בכל מדינות הכדורגל האירופיות (Spaaij, 2007; Podaliri & Balestri, 1998). אולם ההבדלים בין שני המושגים הללו קריטיים, ואינם נשארים בגדר טרמינולוגיה בלבד. אלימות האוהדים החלה בכיתות בתי הספר הפרטיים לכדורגל באנגליה של המאות הקודמות

והתאפיינה בכך שהייתה בלתי מאורגנת, והתקיימה "אד הוק", הן בקרב שחקנים הן בקרב הקהל המעודד (Spaaij, 2007). אלימות זו מהווה את הבסיס לסצנות ההיסטוריות של אנרכיה ושל הפרת סדר על ידי קבוצות אוהדים. יותר מכך - היא מייצגת את "ראשית האלימות החברתית" (Marsh, Rossner & Harre, 1978).

המקורות הראשוניים לשימוש בביטוי "חוליגנים" מתוארכים לאמצע שנות ה-60 של המאה ה-20; כך כונו על ידי העיתונות האנגלית פעולותיהם של אוהדים שפלו במהלך משחק אל כר הדשא במטרה להתקוטט (Giulianotti, 1994, p. 12). בימים ההם הוסבר כי מדובר על חלק מתופעה אשר נשלטת "[...] בידי גברים צעירים ולבנים בגילים 16-35 בעלי צווארון כחול" (Armstrong & Giulianotti, 2002, pp. 215-216), אשר נתפסים כקבוצת מיעוט של אוהדים החולקים זהות משותפת, קיצונית ואלימה (Kerr, 1994; Back, Crabbe & Solomos, 1998). נוסף על כך, נמצא כי בכוחם לייבא אל האצטדיון מחאה על נושאים פוליטיים ועל נושאים נוספים, כמו מוצא, לאום או מעמד. כל אלה נעשו תוך שימוש באלימות מילולית או פיזית, כדי לכפות אג'נדות פוליטיות, תרבותיות וכלכליות על האחר (בן פורת, 2007, עמ' 48).

מעבר לאופן התנהגות, חוליגניות היא למעשה **מערך** של מאפיינים המתארים "אספסוף" של אוהדי מועדון כדורגל בעלי ידע נרחב על המשחק. אלו חולקים זה עם זה תחומי עניין משותפים במרחבים מסוימים (פאבים, אצטדיוני כדורגל, מועדוני לילה) ותבניות תפיסיות (לבוש איכותי, תקשורת ספורט, מוזיקה, שתינות או הדוניזם), כחלק מתהליך חברות שמתקיים מחוץ לשעות העבודה (Armstrong & Giulianotti, 2002, pp. 216-217). ההשקפה החוליגנית כוללת תחרות מתמדת כנגד אוהדי הקבוצות הירבות, קטטות גלויות וספונטניות המובילות לפציעות רציניות, קשר הדוק לטריטוריה, חוקים נוקשים באשר לקוד הלבוש וכן תמיכה והגנה מפני זרים. כל זאת, תוך עידוד התנהגות אגרסיבית נגד הממסד וגיבושה על ידי הקהל באופן ספונטני (מלמטה למעלה) (Podaliri & Balestri, 1998, p. 90).

מרכיבים אלו של החוליגניות האנגלית חלחלו גם אל מדינות אירופיות אחרות, שבהן הפך משחק הכדורגל לענף ספורט לאומי. הם עברו טרנספורמציה בהתאם לנסיבות הפוליטיות והחברתיות המקומיות (Dal Lago & De Biasi, 1994; Dunning, 2000; Armstrong and Giulianotti, 2002;; Spaaij and Vinas, 2005; McFarland, 2007). כך, באיטליה תוארה ראשית אלימות האוהדים הפנאטיים בכדורגל באמצעות המושג "אולטרה" [Ultras] (extremist). המושג הופיע לראשונה באופן ברור בספרה הספורטיבית בשנת 1971 על ידי אוהדי סמפדוריה (La Samp), וכלל גם מרכיבים חוליגניים, אולם הגיע במקור מהספרה הפוליטית (Balestri & Podaliri, 1998, pp. 88-89). היבוא הרעיוני של תת־תרבות החוליגנים האנרכיסטי מהכדורגל האנגלי אל איטליה, שילב בתוכו את תצורת המרדנות המקומית הטיפוסית של הנוער האיטלקי, הדוגלת גם היא ברעיונות אנטי־ממסדיים. האוהדים שהזדהו או זוהו כ"אולטרה", ביצעו פעולות אלימות ופעולות ליכוד לפני כל משחק ביצע נפרד באצטדיון (Curve), אשר ברבות השנים הפך מחוץ לתחום עבור אוהדים אחרים. האולטרה אימצו באופן ישיר את הלבוש של קבוצות הרחוב הפוליטיות המקומיות, שכללו מעילי דובון ירוקים ובצבעי הסוואה צבאית עם סמלי הקבוצה, ג'ינס כחול וכובעי גרב או מטפחות צוואר שכיסו את הפנים. דבר זה הקנה להם מראה של "גרילה עירונית", המשלבת בין מיליטנטיות איטלקית לבין בריונות רחוב אנגלית (שם).

האלימות ננקטה נגד אוהדי קבוצות יריבות בהשראת קבוצות קיצון פוליטיות בנות התקופה, מהן שועתקו מאפיינים מבניים לארגונים עצמם. אלה מהווים חלק מהתנהלותם בכל רחבי אירופה עד היום (Parks, 13.9.2019). ההשתייכות לארגון חייבה את החברים בו לעבור מבחנים ולהוכיח אמינותם על ידי יישום האלימות ככלי פעולה (Spaaij, 2005) (Violence as an Instrument). אך בניגוד מוחלט לממד האנרכיסטי המצוי בהשקפה החוליגנית, מערך פעולות האולטרה כולל הלכה למעשה שיתוף עם המועדון, כמו הסעות למשחקי חוץ והפצת כרטיסים לרכישה.

כך, קבוצות האוהדים הראשונות שנוסדו על ידי בעלי מועדוני הכדורגל (מלמעלה-למטה), קשרו את השתייכותם הפוליטית (שתאמה את נטיות המועדון) אל פרקטיקות האהדה. הבידול בין הקבוצות היריבות התבסס על הסטטוס החברתי של אוהדיהם ועל אזור השיוך הגיאוגרפי, שהכיל בעצמו תפיסות פוליטיות מסוימות באופן אינהרנטי. על כן היווצרות קבוצות האולטרה הראשונות, הייתה קשורה באופן ישיר למצב המדיני באיטליה.

האלימות מצאה דרכה גם לישראל באותן שנים והשתלבה בהיסטוריה של מועדוני הספורט. זו מספרת את הקמתן דרך תנועות פוליטיות מקומיות המזוהות עם רעיונות הציונות הלאומית, באופן כזה או אחר: מכבי, הפועל, בית"ר (קאופמן, 2002; 1998). ההזדהות עם מועדון ספורט מסוים ביטאה גם שיוך להשקפה פוליטית פרטיקולרית שמומנה בידי המפלגה השלטת בארגון (חריף וגלילי, 2004), ונוצלה בידיה, בדומה למצב באיטליה.

השתייכות לאחת מאגודות הספורט הייתה תנאי להצטרפות לליגה בכדורגל, כאשר את הקבוצות מימנו ההתאחדות והליגות. את המועדון המקומי תקצב המרכז הארצי, שקיבל מימון מכמה מקורות, בהם הארגון הפוליטי שאליו השתייך, משרד החינוך והמועצה להסדר ההימורים בספורט (בן פורת, 1999). גם הקהל עצמו הזדהה באמצעות צבעים פוליטיים: אוהדי הפועל נחשבו למזוהים עם מפלגות הפועלים וההסתדרות בצד השמאלי של המפה הפוליטית, בעוד שאוהדי מכבי ובית"ר נחשבו למזוהים עם מפלגות הימין.

החיכוכים הרבים בין הקבוצות על רקע פוליטי הובילו לכמה משברים בליגת הכדורגל הישראלית, אשר הבולט בהם אירע בשנת 1958; אז נשמעו טענות קשות על מכירת משחקים בשתי הליגות הבכירות בישראל, לצד המשך היריבויות בין נציגיהן של תנועות הספורט במוסדות המסדירים את הפעילות (חריף, 2011, עמ' 360; בן פורת, 1999, עמ' 524). לאור זאת בוצעו כמה התערבויות חיצוניות בהסדר הליגה, בניסיון למגר את תופעת החיכוכים הפוליטיים ומאבקי הכוח במרכזי השליטה.

מה שהיווה נקודת מפנה קריטית בעניין זה, היה דו"ח חמור של ועדת עצינו, אשר חשף בשנת 1971 את היעדר הפיקוח הציבורי על עברות מושחתות (כגון מהלכים של מכירת תוצאות משחקים) בקבוצות הליגה (כרמי, 2015, עמ' 95-96). ועדת החקירה הממלכתית הוכיחה שתופעת השחיתות הייתה מושרשת עמוק כנורמה בספורט (מעריב, 23.9.1971), והצלחתה העיקרית הייתה בסלילת הדרך לוועדות בדיקה ממלכתיות רבות, שהוקמו במרוצת השנים ובחנו את הקשר שבין שחיתות לאלימות (כרמי, 2015, עמ' 99-101).

ואכן, בשנים הללו החל להתפורר אופייה הפוליטי של ליגת הכדורגל הישראלי, הודות להתערבות ממשלתית, לצד תהליכים גלובליים, כלכליים ומסחריים שהתרחשו בעולם הספורט. סייע לכך המעבר של הספורט הישראלי ממודל פוליטי-מפלגתי, שתאם את המודל האירופי, אל מודל

מסחרי־מקצועני - שמתבסס על בעלות של גופים פרטיים. אך לא פחות חשוב מכך, נוצרה ההבנה שהשחיתות והאלימות הולכות יד ביד.

אי הסדרים נקשרו גם לתופעת האלימות הגואה במגרשים (שם), שהתבטאה בוונדליזם חמור בתוך תחומי האצטדיון ומחוצה לו - התפרעויות אלימות, שימוש במוטות ובברזלים לצורך קטטות המוניות ועוד. כך שאף שבתחילת דרכה הצהירה הוועדה ש"התנהגות הקהל לעיתים פרועה" (מעריב, 23.9.1971), האלימות הפכה למצער לסוג של נורמה נפוצה בישראל.

עם הזמן הובאו בפני ועדת המשמעת של ההתאחדות מקרי אלימות איומים. הקשה מכולם היה רציחתו של שחקן מכבי שעריים בשנת 1975. אוהדים אלימים מצד הקבוצה המתחרה, מכבי כפר גבירול, קפצו מעל הגדרות ופרצו לכר הדשא, ובאמצעות מקלות וסכינים הביאו למותו הטרגי של מרדכי קינד בן ה־24 (ברטל, צוקר ורוזנצווייג, 18.4.2018). האירוע כונה לימים "השבת השחורה של הכדורגל הישראלי", והקבוצה הורחקה לצמיתות מכל פעילות (שם).

למרות זאת, האלימות לא פסקה, אלא הפכה לדבר שבשגרה כמעט (כרמי, 2015, עמ' 100). בהתאמה, עד לתחילת שנות ה־90 של המאה ה־20, האלימות במגרשי הכדורגל באירופה רק גאתה יותר ויותר. בדומה למסקנות דו"ח לאנג (1969), גם דו"ח טיילור המפורסם משנת 1989 (גיא, 2011) הציע לשים, שוב, מחסומים בין קבוצות הקהלים. זאת במטרה להפריד בין הצעירים לבין הצופים האחרים באמצעות גדרות פלדה, וכך להפחית את מידת החיכוך, לכאורה. אלא שהתגובות לא היו אוהדות במיוחד.

השינוי המיוחל עקב הניתוק של מועדוני הספורט ממרכזן הפוליטי מפלגתי הגיע ברמה הפרוצדורלית, אולם לא נתן מענה לצורך הזהותי מסורתי של האוהדים, לחבר בין הפוליטי לספורטיבי ברבות השנים. דוגמה בולטת לכך אפשר לראות באופן מובהק אצל אוהדי מועדון הכדורגל בית"ר ירושלים, לאחר שבירת ההגמוניה של מפא"י דרך המהפך הפוליטי, הכלכלי והחברתי שהתחולל עם חילופי השלטון בשנת 1977 (קימרלינג, 2004).

עם התבססותה של מפלגת "חירות" - לימים "הליכוד" - לראשונה כמפלגת שלטון ימנית, תומכיה ביקשו להזדהות גם עם מועדון כדורגל שמשקף בעידן הנתון גם את דעותיהם הפוליטיות כחלק מזהותם החברתית (גיא, נאור, סמוליאר ובר־אלי, 2018). מספר האוהדים של הקבוצה נסק מסוף שנות ה־70 והגיע לשיאו הראשון שמנה עשרות אלפים מכל רחבי הארץ בעונת הכדורגל 1992-3, אז זכתה בית"ר ירושלים באליפות המדינה.

אותה מסירות אידאולוגית באה לידי ביטוי דרך "הקומץ" (רימון־אור, 2002), שהחל התבססותו בשנות ה־80 המאוחרות של המאה הקודמת, וכבר אז השתמש בחוליגנים שהתבטאו בגזענות אלימה כדי להביע את אהדתו ואת נטייתו הפוליטית הרדיקלית באמצעות מועדון הכדורגל של בית"ר. על המוקד הוצבה האוכלוסייה הערבית בכללותה, באמצעות סלוגנים ספונטניים בעלי תוכן לאומני - מהמפורסמים שבהם, "מוות לערבים" או "טרנספר לבוגדים". זאת לצד תגרות אלימות חוזרות בתוך המגרשים ומחוצה להם (רימון־אור, 2002 עמ' 33). התגבשותו של אותו קומץ אלים והתפתחות פרקטיקות אלימות נוספות מצד אוהדי קבוצות אחרות, איששו את ההנחה כי בפתחת המאה ה־21, האלימות החוליגנית בכדורגל היא תופעה בישראל. לתופעה זו יכולת לקלקל את ההנאה מהמשחק ואף ליצור לו מוניטין רע בקרב מי שאינו חובב אותו (רם, 2006, עמ' 177).

במקביל לאופיו החוליגני של הקומץ, אופי האהדה הססגוני והצבעוני של קבוצות אולטרה יובא כולו מאיטליה לישראל ולא פסח על אף אחת מהקבוצות הבכירות בליגה. כך, כמעט בלתי אפשרי לנתק בין הקשר ההיסטורי של התגבשות תנועות האולטרה באיטליה והחוליגניזם באנגליה לבין התפתחות האלימות בכדורגל הישראלי כתופעה מתמשכת.

ארגון "אולטראס הפועל תל אביב", לדוגמה, שנוסד בשנת 1999 תחת השם "המיליציה האדומה", מתבסס על תכנים פוליטיים בעלי ערכי שמאל רדיקלי מובהקים. הוא משתמש באלימות מילולית ופיזית להביע את אהדתו לקבוצה באמצעות השפלת היריב, תוך אימוץ סלוגנים וביטויים בעלי זיקה ברורה למאורע שואת יהודי אירופה, שזכו לכינוי העגום "שירי שואה". באחד מהאירועים הבולטים שעוררו סערה בציבור הישראלי, הונף באנר במהלך משחק ועלו נכתב: SUPER JUDEN RAT במכוון כלפי אוהדי מכבי תל אביב (אלג'ם ובר דיין, 2014.3.18). אירוע זה הוביל לתגובות חריפות מצד הממשל בישראל ומצד ארגונים שונים לרווחת ניצולי שואה. הללו הזדעזעו לנוכח האפשרות שקיימת בידי האוהדים, לבצע תקיפה מילולית גזענית ואלימה כה פוגענית, באין מפריע (שם). הארגון מתנגד גם לחברים מבית אשר אינם שותפים לדעותיו, אך בייחוד לאוהדי קבוצה יריבה, כמו זו של מועדון מכבי תל אביב.

גם בזה האחרון נוסדו ארגוני אוהדים עם השקפות דומות. הדומיננטי והקיצוני שבהם הוא "מכבי פנאטיקס", המהווה איחוד של שני ארגוני אוהדים קודמים שפורקו בשל חילוקים ואלימות פנימית - "אולטראס מכבי תל אביב" ו"השחקן ה-12" שהוקמו בשלהי שנות ה-90 (כהן, 2015.11.10). עמוד הפייסבוק של ארגון זה כולל כיום למעלה מ-20 אלף תומכים (מכבי פנאטיקס - Macabi Fanatics, 2021) ומציג פרקטיקות אהדה ססגונית של תצוגות מפוארות, המשתמשות ברימוני עשן ובחזזים. חבריו מפיצים סלוגנים פוליטיים מעודדי אלימות שבהם השקפה ימנית רדיקלית, כגון "דם יהודי אינו הפקר", או תמונות אילוסטרציה של מנהיגי ציונות דתית קיצונית. כמו כן הם מוכרים מוצרים תוצרת עצמית ומשתתפים במחאות פוליטיות.

ברקע, פועלת במקביל באמצעות הרשתות החברתיות תנועת "אולטראס ישראל", אשר טוענת שהיא מאגדת בתוכה את שלל הארגונים הפנאטיים, מעודדת פעולות בין קהילות אוהדים וארגוני אולטרה או חוליגנים אחרים. בעזרתם של כ-37 אלף חברים הרשומים בעמוד הפייסבוק שלה, התנועה משתפת תוכן, תמונות, מועדי מפגשים לפני משחקי כדורגל, במהלכם ואחריהם. התנועה גם מתעדת כתובות גרפיטי במרחב הציבורי ומחאות פיזיות נגד הממסד השלטוני, ומדווחת בזמן אמת על קיום קטטות בין ארגוני אוהדים, לרבות שימוש בנשק קר כגון אלות ברזל (אולטראס ישראל - Ultras Israel, 2021).

"אולטראס ישראל" מגדיר עצמו כארגון אנטי־ממסדי וטוען כי מטרתו היא להחזיר אל תוך המגרשים ואל מחוצה להם את האהדה המסורתית מחוסרת הגבולות. הארגון שואף להשיב את סגנון האהדה האלימה של שנות ה-60, בטרם נחקקו תקנות המגבילות את השימוש באלימות ובגזענות בתוך המגרשים. הוא מתהדר בסלוגן ההצהרתי: AGAINST MODERN FOOTBALL המשותף לתנועות האולטרה בשאר רחבי אירופה (Parks, 2019.9.13).

תופעה זו, של התפתחות קבוצות אוהדים מאורגנות באמצעות מושג האולטרה, מציגה שוני בטרמינולוגיה ובפרקטיקה של האלימות בכדורגל הישראלי. מודל אהדת האולטרה, שנוסף בשנות ה-80 למודל החוליגני אנגלי הספונטני, הפך לדומיננטי והתפשט אל רוב מדינות הכדורגל

בעולם (Perasović & Mustapić, 2018). השוני העיקרי בין שני המודלים נעוץ בהחלפת ממד הספונטניות החוליגנית בממד המאורגן של מודל האולטרה. לפיכך, אפשר לשער כי המיקוד של מוסדות השלטון והרגולציה בסוף המאה ה־20 בבעיות המבניות והאינסטרומנטליות של האצטדיונים, ולא בממד המאורגן של קבוצות אוהדים, הקל במידה מסוימת להנגיש אידאולוגיות רדיקליות לאוהדים פנאטיים. הדבר נכון עוד יותר כשמדובר באוהדים השוכנים בחברות שסועות, דוגמת ישראל. לאור זאת, האלימות במגרשים לא פסקה אלא הפכה מאורגנת יותר וספונטנית פחות. לאור אלו, התופעה מתנגשת עם עולם הערכים הליברלי של הספורט המודרני מחד גיסא, ונשענת על המסגרת הדמוקרטית של המדינה לביצוע פעולות בשם חופש הביטוי וחופש ההתארגנות, מאידך גיסא. מעניין לבחון כיצד אפשר להסביר זאת. ובאופן ממוקד יותר - כיצד אפשר להסביר את התופעה של האלימות בכדורגל באמצעות המרחב הפוליטי, שבו נעות הקבוצות המשתמשות בה?

אלימות קולקטיבית, דמוקרטיה ומושג החירות הליברלית

החיבור בין המסגרת של המוסדות השלטוניים וחוקי המדינה הדמוקרטיים לבין הערך הליברלי של חירות, מאפשר את רעיון חופש ההתארגנות של פרטים עד כדי יצירת קולקטיב, כחלק מסל הזכויות של האזרח (כרמי, 2003). עד כה, שלל המחקרים לבחינת אלימות אוהדי הכדורגל (Kerr, 1994; Back et al., 1998; Dunning, Murphy & Waddington, 2002) מסכימים על אודות ההנחה הבסיסית, לפיה האלימות בכדורגל היא תופעה חברתית אשר מבוצעת בידי אוהדים פורעים המהווים חומר מתסיס במגרשים (Bonney, Giulianotti & Hepworth, 1994; Giulianotti & Armstrong, 2001; Dunning & Elias, 1986). במסגרת הניסיונות להבין את מרכיבי התופעה, בוצעו מחקרים שניסו לפענח את מאפייני הזהות של האוהדים המבצעים (Dunning & Elias, 1986), את אופן השימוש באלימות מראשיתה (Marsh, et al., 1978) ואת המניעים לאלימות הנוצרים מתוך אספקטים חברתיים, מעמדיים, פרסונליים, כלכליים וסביבתיים. לפי פרבשטיין וסמיונוב (1990), גישת ההתנהגות הקולקטיבית מתרכזת בדינמיקה של התנהגות המון (Mass), תוך התייחסות לגורמים מצביים ונסיבתיים המעודדים אלימות. כאלה הם למשל המבנה הפיזי של המגרש, סדרי הפיקוח, חשיבותו של משחק מכריע והחלטות השופטים.

האספקט הקולקטיבי שבהתנהגות האלימה מוצג כמאפיין שלה, המושפע ממאפייני הסביבה העירונית והספורטיבית: "קבוצות ספורט בחברה המודרנית הופכות להיות קהילות של אמונה (Communities of Faith) לגורמי לכידות ולסמלים קהילתיים" (פרבשטיין וסמיונוב, 1990, עמ' 449). על כן, האלימות בספורט היא תופעה מבנית של מערכת חברתית, המושפעת מהאקולוגיות האורבניות והספורטיבית שבתוכן פועלת הקבוצה. ממד התחרותיות בין הקבוצות השונות מכיל גם קונפליקטים חברתיים, אתניים ופוליטיים, וכן קונפליקטים כלכליים ומעמדיים. כל אלו עלולים להוות גורם לשימוש בפעולות אלימות, או לכל הפחות להוות קרקע נוחה לכך (שם). אותו ממד של קולקטיביות, המאפשר את האלימות, מאפשר גם לבחון כדורגל כתופעה תרבותית בעלת השפעה על כל קבוצות האוכלוסייה. לפי תמיר (Tamir, 2021, pp. 223; 228),

הספורט אשר מובנה ומשולב גם בתוך הפוליטיקה המדינתית, מאפשר לבטא דרכו מסרים אנטי־לאומיים אלימים. המסרים הללו מובעים באמצעות פרקטיקות תרבותיות - למשל שירי עידוד - כסמל לזהות וכמנוע של גורם מאחד בין אוהדים, אשר בבסיסם מוקיעים את השונה. אלה ממחישים את ניצולה של האלימות ככלי ללכידות סביב שנאת האחר. גם לפי רם, "כדורגל משמש כפונקציה מתרבתת", כאשר במרכזו של המשחק עומד מימושו של ערך החירות (רם, 2006, עמ' 155; 162). המשחק עצמו מביע חופש, ולכן גם מייצר סוגים שונים של חירויות. לפיכך החופש, כערך מרכזי בכדורגל, מממש את ההזדמנות המתמדת שמציע המשחק לטיפוח לכידות חברתית קהילתית באמצעותו, הזדמנות אשר מהווה חלק חשוב מהקיום האישי של האינדיבידואל. כך, "המשחק הוא בעל יכולת קירוב לבבות וליצירת אחווה בין בני אדם, אך משמש גם כמסגרת להתפרקויות א־סוציאליות של גורמי חברה שליליים, או מתועל בציניות שעל ידי פוליטיקאים ואנשי עסקים אינטרסנטיים לצורכיהם הפרטיים או לטובת אידאולוגיות לאומניות קיצוניות" (שם, עמ' 189).

גישות אלו מסמנות את האלימות כמושרשת, בין השאר, בתוך המבנה התחרותי של המשחק עצמו או כתופעה תרבותית. לצידן, קיימים הסברים אחרים להמשך פועלה של האלימות בתוך המסגרת המדינתית ביחס לשאלת יחסי הכוחות הפוליטיים, ובאופן ספציפי בישראל, חברה שבה לאומיות אתנית מהווה יסוד חזק שגובר לא פעם על היסודות הדמוקרטיים (יפתחאל, גאנץ ורוחאנה, 2000).

כך, האלימות המילולית של אוהדי מועדון הכדורגל בית"ר ירושלים נבחנה גם לאור מסגרת התיאורטית של סעיד על אודות שיח האוריינטליזם הפוסט־קולוניאלי דרך היחס בין שני קטבים פוליטיים וגיאוגרפיים של מזרח ומערב, בין כובש לבין יליד. זאת מתוך הנחה שהספורט משמש זירה המשרתת מיקרוקוסמוס של מורכבויות חברתיות גדולות יותר (Alfasi, Levy and Galili, 2015, p. 245-249). לפי גישה זו, השיח האוריינטליסטי בישראל, שמקדש יחסי כוח אירופוצנטריים מערביים, נוכח (בין השאר) באמצעות הצבא והחברה. זאת, מאחר שתפיסת הצינונות אשר מובנית בתוך החברה הישראלית, מיושמת באמצעות שירות צבאי, המקנה פרקטיקות של כוח ומשמר אותן בחברה האזרחית.

לצד גישות אלו לניתוח יחסי הכוחות בין האלימות של האוהדים לבין המדינה, ברצוני להוסיף זווית נוספת המביאה בחשבון את המסגרת של התיאוריה הליברלית, ובמרכזה ערך החירות. זאת במטרה לבחון כיצד אזרחים מצליחים לפעול ולממש את חירויותיהם באופן שמגביל את החירויות של אחרים, וכיצד אפשר להסביר באופן תיאורטי את החיבור בין החירות הליברלית, אתנו־לאומניות לבין אלימות - תחת המרחב הדמוקרטי. מיל (Mill) הגדיר בחיבורו "על החירות" כי:

[..] לא די איפוא שתהיה הגנה בפני עריצותו של הפקיד. יש צורך בהגנה גם בפני עריצותן של הדעות וההרגשות השולטות [...] אסור לדעה הקיבוצית שתתנגש בעצמאות היחיד מעבר לגבול ידוע; וקביעת הגבול הזה, כמו כן שמירתו מיד המסיג, הן תנאי־קודם בל יעבור לחיים מתוקנים, לא פחות מן ההגנה בפני העריצות המדינית [...] מן ההכרח איפוא שכללי־התנהגות אילו שהם ייקבעו בתוקף, קודם־כל על ידי החוק (מיל, 2002 [1859], עמ' 10-11).

בדבריו פונה מיל להכרח בהגבלת יכולת העריצות של כל אישיות שהיא, המבקשת לכפות דעתה על הרוב, או של הרוב המבקש לכפות דעתו על האינדיבידואל. כאן מוצג הקונפליקט בין האפשרויות להציג דעות - ובעגה המודרנית: חופש הביטוי, לבין האפשרויות לנצל חופש זה ולכפות דעה על השאר באמצעות עריצות של התארגנות הרוב - הקולקטיב. במשמעות הרחבה, אפשר לייחס זאת לא רק לפעולה של מנהיג עריץ, אלא גם לקבוצה המשליטה דעותיה על החברה המורכבת מפרטים, קרי - "מתנגשת בעצמאות היחיד".

כאשר אותה התארגנות משותפת משתמשת בחופש הניתן לה עד כדי פגיעה באחר, נוצר אותו קונפליקט: "גם רשות ההתאגדות: בני־חורין הם להתאחד לשם כל מטרה שאינה גורמת היזק לזולתם, ובלבד שיהיו המתאחדים כולם מבוגרים, ושלא יבואו לידי כך מתוך כפיה או רמיה" (שם, עמ' 25-26). הדבר שיכול להשליט סדר בתוך קונפליקט מסוג זה בהתייחס לאמנת החירות האנושית, הוא החוקים.

בהגדרתו של מיל את הגבולות המגדירים את הזכות להתאגד ולהתבטא כקולקטיב, ההנחה התיאורטית הבסיסית היא שאלימות היא אחד הקווים האדומים שאותם חופש הביטוי אינו יכול לחצות, בשל הפגיעה באחר. לפיכך, ההתארגנות הרצויה במשטר הדמוקרטי היא כזו של אנשים בוגרים ורציונליים אשר מגיעים מרצונם החופשי ואינם גורמים נזק לזולתם - קרי - אינם משתמשים באלימות.

באופן זה, המשטר מבקש לשמור על גבולות חופש הביטוי תוך הוקעת מהלך של חציית הגבול באמצעות אלימות. זאת משום שבמצב זה, של גרימת נזק לחברה, למשטר יש היכולת להשתמש באלימות בכפייה כנגדה. אולם, לציבור - **אין יכולת זהה לזו של המשטר**. לפיכך, לפי מיל, כאשר מדובר על שימוש באלימות כפויה, שנתפסת כסוג של חירות מתוך סל הערכים הליברליים, מדובר על ניצול חירות זו לכדי מעשה שלילי שלא על ידי המשטר עצמו. בכך מתקיימת הפרה של הערכים הליברליים, אשר אותם המדינה הדמוקרטית מבקשת לשמר. כך, הקולקטיב האלים אשר מפר את הערכים האלו, פועל כאילו הוא היה המוחק והרגולטור גם יחדיו. אם נתייחס לכל התארגנות כאל אוסף של פרטים אשר מבקשים להתאחד תחת רעיון משותף, קשה לשפוט את רצונם הטבעי להמשיך בדרכם על פי תפיסת עולמם, גם אם היא כוללת בתוכה ערכים שליליים (כגון אלימות) - אשר לדידם אינם נתפסים באופן זהה. אך ההנחות הליברליות של מיל בדבר שמירה על קיום חירויות האדם, לרבות הזכות שלא להיפגע מאחר, מציגות כי ערכים אלו חייבים להוות אבן יסוד במדינת לאום אשר מנהיגה בתוכה משטר דמוקרטי. תפקידו של מוסד המדינה הוא לשמור מפני הקונפליקט שבה - ניצולה לרעה של החירות - ולבסס דרכים לפתירתו כאשר הוא מופיע לעיתים תכופות. פתירת הקונפליקט תיעשה באמצעות יצירת החוקים, אכיפתם וענישה בהתאמה. זאת גם אם מדובר בצורה נוספת של אלימות, המכילה אף היא מרכיב של כפייה. זו תוכל לבוא לידי ביטוי, לפי מיל, כך:

[...] בין שהיא משתמשת בכוחה הגופני, בצורת עונשים חוקיים, ובין כשהיא משתמשת בלחצה המוסרי של דעת הקהל. וזהו העיקרון האמור: ההגנה העצמית היא המטרה היחידה שלשמה רשאים בני אדם, כיחידים או קבוצות, להפריע בעד חירות־הפעולה של כל יחיד ויחיד בקרבם; התכלית היחידה שבשבילה מותר להשתמש בכוח־הכפייה כלפי חבר אחר בציבור מתורבת, נגד רצונו של אותו איש, היא - למנוע היזק מאחרים (שם, עמ' 20).

שימוש בממד הכפייה שמפר את ממד החירות בשלטון הדמוקרטי יתאפשר למען הטוב הכללי, רק במצב של הגנה עצמית על מנת שלא לפגוע באחר ובזכויותיו. לכן אקט אלים של אוהד, לצורך הדוגמה, שולל ממנו את הזכות לשמור על חירותו העצמית לביטוי, משום שאופייה האלים של פעולתו מצריך הגנה מפניה. ולא רק זאת, מדובר באלימות שאין מהותה בהתגוננות, אלא בעידוד תגובה אלימה נוספת.

דמוקרטיה, סבור טילי (Tilly, 2000, p. 7) "Promotes individual freedom" (Tilly), ובכוחה להשפיע על איכות החיים, לטוב ולרע. השלטון הדמוקרטי מקנה לאזרח את הזכות לחופש ביטוי ולדעה, לרבות בנושאים פוליטיים ובמקומות ציבוריים, בכפוף להגבלות הנובעות מההכרח לשמור על הסדר הציבורי ועל החופש הכללי - בהתאם להנחות היסוד הליברליות (Tilly, 2000, p. 8). כמו אלו של מיל.

על כן, ה"תוצר הנלווה", ה"סרח העודף" של אותו חופש ביטוי, הוא המעבר מהחופש להתבטא אל התבטאות המהווה הפרעה לסדר הציבורי. טילי שואב את הגדרותיו לדמוקרטיה מהשקפתו של דאהל (Dahl), לפיה החופש להתאגד או להתחבר (Associational) תלוי בתמיכת המדינה, המאפשרת לאגודות את הזכות להתקיים כחלק מתפיסת החירות, הנחוצה למען קיום סדר חיים תקין בעבור האזרחים. זאת מאחר שבידי המדינה נמצא המונופולין על האלימות, ובכך גם השמירה על שימוש באלימות בתוך שטח ריבונותה - גם אם היא מתקיימת מחוץ למוסדותיה המוצהרים, כגון צבא או משטרה.

אם כן במקומות שבהם מתקיים משטר דמוקרטי, קבוצות אוהדים מתקיימות בגפן כי הן יכולות להתארגן יחדיו וזכותם לעשות זאת, שכן מדובר בזכות יסודית של המשטר. אולם לפי טילי, אף שעל המדינה הדמוקרטית לאפשר זאת, לא תיתכן התארגנות "לא שקופה", לדבריו, כזו שאיננה בתמיכת המדינה (Tilly, 2000, p. 12). השמירה על החירויות להתאגד להתבטא מתבצעת לפיכך באמצעות פיקוחה של המדינה, אשר מחויבת להציב גבולות כדי למנוע מצב של פגיעה בהם. הפרת הגבולות המוגדרים באמצעות שלטון החוק, היא השימוש באקט אלים. לכן במצב של קונפליקט אשר מייצר אלימות מכל סוג, כמו זו של התארגנויות אנטי-ממסדיות, יש לבחון לעומק את מרכיביו של השלטון הדמוקרטי. נוסף על כך יש להאיר את חוקיו, שאמונים על יצירת גבולות האלימות ועל מידת היכולת של הממסד השלטוני להתמודד עם אתגרים מסוג זה. לפי טילי, ההבחנה בין אינטראקציות אלימות ולא אלימות בחברה תלויה בגבול מוסרי, אשר בזכותו "אלימות" פר סה היא כבר לא רק אקט פיזי הגורם לכאב ולנזק פיזי לאדם אחד או אחר (Tilly, 2000, p. 4). אלימות כתופעה - משמע שמהו בעל ערך ניזוק, אף אם הוא אינו מייצר נזק פיזי בטווח הקצר. טילי מגדיר אלימות קולקטיבית, בין השאר, כ"אינטראקציה אפיוזית חברתית אשר גורמת לנזק פיזי על אדם ו/או אובייקטים". עוד מסביר טילי כי האלימות נעשית לפחות בחלקה מתוך תיאום בקרב מבצעי מעשי הניזקין.

לכן, הגדרה זו מדירה מתוכה את האינדיבידואל והפרטי, האימפולסיבי, ואת כל אשר עלול להיגרם באופן מקרי (accidental). לפיכך, אלימות קולקטיבית, בהגדרתה, כוללת טווח עצום של אינטראקציות חברתיות - מהתקוטטויות מינוריות על דעה פוליטית שונה ועד למלחמת אזרחים, לרבות אלימות אוהדי כדורגל אשר מבוצעת על רקע שונות אתנית או לאומית. לפי ברובייקר ולייטין, ההגדרה ל"אלימות אתנית" למעשה מכלילה בתוכה את המושג

"לאומנות". לדידם, אלימות אתנית מוגדרת כאלימות אשר מבוצעת לאורך קווים אתניים, שבהם מעורבות של לפחות צד אחד שאיננו מדינה (או נציג של המדינה). במסגרתה, ההבדל האתני המקובל מקודד על ידי מבצעיו, מטרותיו, המעורבים בו והמנתחים אותו, ולמעשה הופך אינטגרלי יותר מאשר ארעי.

ההסבר של השניים למונח "אתני" הינו קריטי להבנת התופעה (מאנגלית): "כדי להימנע מחזרה מעיקה, אנו מעדיפים לומר פשוט 'אתני' מאשר לומר 'אתני או לאומני', אך אנו מבינים 'אתני' באופן הרחב שלו, אשר כולל בתוכו 'לאומני'" (Brubaker & Laitin, 1998, p. 428). בניסיון להגדיר יריבות או קונפליקט בתוך המסגרת האתנית לאומנית, הכותבים מציגים דוגמה מעולם הספורט, שבה הקשר אל הלאום ברור:

בדרום סלובקיה בשנת 1995, שני צעירים הונגרים נדחפו מרכבת נוסעת על ידי צעירים סלובקים לאחר משחק כדורגל. אף שאחד מבני הנוער נפצע באופן קשה, ואף שהתקרית אירעה אחרי שההונגרים שרו שירים לאומניים הונגריים, האלימות פורשה כהתנהגות של שכרות על ידי אוהדי כדורגל פורעים, במקום לסווג אותה כאלימות אתנית [...] אפילו התקשורת הלאומנית בהונגריה לא עשתה שום ניסיון לעורר מהומה סביב התקרית (Brubaker & Laitin, 1998, p. 443).

לצד זאת, חשוב להבין כי תופעת האלימות האתנית היא עולם רחב היקף בפני עצמו. אלימות מסוג זה שהגדירו ברובייקר ולייטין, מאופיינת באירועים גדולים, המתפרשים אל המרחב ואל הזמן, ולכן קיים קושי להגדיר את מרכיביה בהתאם לכל אירוע. בגלל השוני שבין כל תקריות האלימות האתנו-לאומנית, החוקרים טוענים כי אי אפשר להכליל את כולן בתוך מסגרת תיאורטית אחת (Brubaker & Laitin, 1998, pp. 446-447).

בהתייחס לתופעת האלימות של אוהדי כדורגל, ההגדרה של "אלימות אתנית", "אלימות לאומנית" או "אתנו-לאומנית" מציעה כי האתניות יכולה להתפרש גם כלאומיות או כלאומנות. מה גם שלדידם, אלימות מסוג זה חייבת להתקיים כשאחד הצדדים לפחות איננו מדינה. למוצא האתני בתוך חברה משוסעת חשיבות מרובה, והוא מהווה קרקע פורייה לשונות שיוצרת התנגשויות ויריבויות בין קבוצות מיעוטים, על ידי איחודו של קולקטיב אתני או לאומני.

פרשנות זו מחזקת את ההנחה שלפיה זהות לאומית אתנית נחשבת לעמידה ולעוצמתיות ביותר מכל הזהויות התרבותיות, מאחר שהאתניות עיצבה את המדינה, והמדינה עיצבה את האתניות בתהליך הדדי חוזר. כך, האתניות, מאז ומעולם מקורה בפוליטי (Gat, 2012). אולם כיצד אפשר לספק מענה לחיבור שבין אלימות קולקטיבית לבין האתניות השורשית כשמדובר על מסגרת דמוקרטית? טילי מבדיל בין סוגים שונים של מניעים לביטויי אלימות קולקטיבית בספרה הציבורית. מתוכם נתמקד בסוג אחד ועיקרי, אשר עשוי לסייע להבנת תופעת האלימות הקולקטיבית המופעלת על ידי ארגוני אוהדים: טקסיות אלימה (Violent Ritual). וכך מסביר טילי (מאנגלית):

שתי קבוצות או יותר אשר מוגדרות היטב ומתואמות בינן לבין עצמן, עוקבות אחרי אינטראקציה ידועה ומיישמות אותה לפי תסריט מוכתב מראש, אשר מחייב את גרימת הכאב של נזק לאחרים, כאילו שהן מתחרות על עליונות בתוך זירה מוכרת; דוגמאות לכך כוללות יריבות כנופיות, קשר לספורט, יריבויות של בחירות וכל מיני מאבקים בקרב אוהדים של קבוצות או כוכבים ידועים (Tilly, 2000, pp. 5-4).

טילי מרחיב כי הטקסיות האלימה יכולה להיות חלק מתחרויות חניכה ובגרות של בני נוער מקומיים, של כנופיות מאורגנות, של קבוצות ספורט ועוד, במטרה לקבל אל שורותיהן תומכים חדשים או לבסס מחדש מעמד של משתתפים ותיקים. סדרי האחוה המונהגים במסגרת אותה טקסיות - המצביעים על חברים חדשים - כולם לעיתים כוללים משחקים אלימים המשוחקים למטרת תצוגות ציבוריות של רווחה, כוח ופטרונות (Tilly, 2000, p. 8). אלימות ציבורית בכל צורותיה, מדגיש טילי, מקיימת אינטראקציה באופן קרוב עם פוליטיקה לא אלימה, ומובילה למאבקים למען כוח. האלימות אשר ממוקמת בטקסיות האלימה, פועלת על פי החוקים העצמיים שלה, אך לעיתים קרובות משתלבת עם צורות אחרות של אלימות ציבורית או מתמזגת לתוכה. כך, אף שאלימות יכולה להיראות כאנטיזה לפוליטיקה ציבורית מוסדרת, במקביל, מרבית האלימות הציבורית מקיימת קשר קרוב עם פוליטיקה באופן כללי.

טילי מציג על התבונן על תופעת השימוש באלימות של קבוצות בעלות זהות משותפת, כתופעה אשר יש לתת לה מענה **בתוך** מסגרת השלטון הדמוקרטי, ולבטח לבחון את התופעה באופן הולם בשל ערפול "[...] הגבול בין אנשים אלימים לשלווים" (Tilly, 2000, p. 3). זאת מאחר שמרבית האנשים, לפי טילי, מבליים את זמנם בבילויים לא אלימים, גם אם הם משתתפים באירועים אשר בהם יש אלימות.

טילי מפריד בין סוגי האלימות בחברה לבין האופן שבו אנו משתתפים באלימות זו ובדרכים שונות, לא רק בקרב מעמד סוציאקונומי נמוך, אלא גם אם מדובר בבני מעמד גבוה אשר נקראו לשירות צבאי, או למשל אלו המעורבים בספורט. לפיכך, נסיבות סוציאקונומיות יכולות להיחשב למניע אפשרי לפעולותיהם האלימות של האוהדים הפנאטיים. עם זאת, השיוך המעמדי שעד כה היה מוקד מרכזי בניסיון להבין את תופעת האלימות מפרספקטיבה של זהות, הופך רלוונטי פחות לאור בחינתה של המסגרת הדמוקרטית האמונה על פתרון הקונפליקט.

אהדת ספורט המתבטאת בצורה אלימה מציגה באופן מסוים את פניו הדואליות של הממסד הציבורי בתוך מדינה המגדירה עצמה דמוקרטיה והכפופה לתקנות הספורט המודרני. מהצד האחד, הממשל הוא הגוף האמון על שמירת הסדר באמצעות אותם ערכים, כגון חופש הביטוי והזכות להתאגד. מהצד האחר הוא אינו מספק, כפי הנראה, מענה הולם לתופעות של התאגדויות אלימות המנצלות את שני הערכים היסודיים הללו לטובת פרקטיקות פוגעניות.

אלימות המתרחשת בתוך המרחב הציבורי של תושבי מדינת לאוס, למרות הגדרותיה המגוונות, משמעות אחת לה - הפרת הסדר ופגיעה ברווחת האחר. האלימות אשר נובעת ממניעים גזעניים, תרבותיים ופוליטיים מהווה איום של ממש על קיומה של חברה ליברלית, שוות זכויות, הדוגלת בפירוש האוניברסלי הרחב של מושג החירות, לרבות החופש להתבטא ולהתארגן. והרי "פילוסופית ומוסרית אי אפשר לתפוש את החבל בשני קצותיו, ועוד יותר מגונה הוא להסתיר אנרכיזם פילוסופי תחת מסווה צדקני של דמוקרטיה וליברליזם" (אבינרי, 1998, עמ' 175).

מקרים של אלימות המתבצעת על ידי אוהדים מאורגנים ממחישים כי דמוקרטיה וליברליזם חוקתי מעולם לא נקשרו באופן בלתי ניתן להפרדה. קיומם של ארגונים הנוקטים אלימות אתנו-לאומנית, מעורר את המתח בין ליברליזם חוקתי לדמוקרטיה. זאת לאור שאיפתה של זו האחרונה לממש את הצטברות הכוח של הרוב, ולעיתים, להשריש נורמות התנהגות שמקורן אינו בחקיקה הליברלית. בכך עלולה לחתור תחת הליברליזם ולגרם לעריצות הרוב (Zakaria, 1997), בדומה לגישתו של טילי.

בפני הדמוקרטיה הליברלית, אשר מקדשת את חופש הביטוי ואת חופש ההתארגנות, ניצבים לא מעט אתגרים, בהם נושא השונות מול רב-תרבותיות, בייחוד לאור התהליכים וההשפעות הגלובליות הכלכליות והתרבותיות (יונה, 2006). תופעת האלימות המאורגנת של אוהדי כדורגל מדגישה באופן מיוחד פן זה, בהיותם אזרחים המנצלים את החירויות הליברליות לטובת פעולות אלימות, שנדמה כי הפכו כמעט נורמטיביות. מקרה הבוחן הבא מציג את הפרקטיקות של אוהדי כדורגל הדוגלים באלימות אתנו-לאומנית בתוך המרחב הדמוקרטי.

מ"מוות לערבים" ועד "בית"ר טהורה לעד": המקרה של "לה פמיליה"

המעטפת הפוליטית לפעולות "הקומץ" החלה במעמד מהפך חילופי השלטון והמשיכה על רקע תכנונם של הסכמי אוסלו ורצח רבין, שהביאו להקצנה בגזענות נגד ערבים ונגד אנשי שמאל בחברה הישראלית של שנות ה-90 (רימון-אור, 2002). אותם אוהדים כללו בתוכם אזרחים מכל המעמדות והגילים, רובם ככולם היו בעלי דעות פוליטיות ימניות קיצוניות, והם ששתלו את הזרעים הראשונים על אדמת היציע המזרחי. שם התגבש וצמח הדור הבא של האוהדים הפנאטיים, ארגון מסודר המכנה את עצמו בשם "לה פמיליה".

תא אוהדים זה הוקם בשנת 2005. הוא מחזיק באג'נדה פוליטית ימנית רדיקלית מובהקת, שאותה הוא מביע בפעולות פיזיות ומילוליות גזעניות ואלימות במסגרת עולם הכדורגל ומחוצה לו. בעשור האחרון זוכות פעולות התא לסיקור נרחב בתקשורת הישראלית, ובמקרים קיצוניים - גם בתקשורת הספורט העולמית. חברים בלה פמיליה נחשדו - ובחלק מן המקרים אף הואשמו - בביצוע פעולות אלימות שונות, כגון תקיפה פיזית של אחד מבכירי הנהלת הקבוצה (עין דור, 2010.24.5), שרפת חדר במבנה ההנהלה (בן שימול, 2014.19.2) ואין ספור התבטאויות גזעניות נגד אוכלוסיות ערביות.

קשה לאמוד את מספר החברים בארגון, אולם אפשר להניח כי לכל הפחות מדובר באלפי חברים, ולכל היותר בעשרות אלפים (אלון, 2020.15.8). עמוד הפייסבוק של הארגון מונה למעלה מ-125 אלף חברים, פי שלושה ממספר החברים שמנה בשנת 2016 (לה פמיליה - La-Familia, 2020). כאן המקום להבהיר כי אומנם ארגון לה פמיליה הוא בעל אג'נדה ימנית התואמת את הנטייה הפוליטית השלטונית הימנית בישראל מאז שנת 2009, אך חשוב להדגיש שמדובר בארגון ימני רדיקלי המהווה מיעוט.

כניסתו של ארגון לה פמיליה ללב היציע המזרחי באצטדיון טדי, הביאה לכך שחבריו מעצימים זהות משותפת, מאורגנת ומאוחדת, אך רדיקלית הרבה יותר מזו של "הקומץ" המסורתי. תחושת האחדות הפנימית של הארגון מתחזקת דרך קיום פעולות אלימות גם מחוץ לאצטדיון, ובתיאום עם קבוצות פורעות חוק מאורגנות אחרות, כמו ארגון להב"ה (ינובסקי, 2015.10.10). בשל חשש מפני מעצרי משטרה חברי הארגון אינם חושפים את עצמם, חלקם מסתננים למגרשים כשהם עוטים כובעי גרב או כובעי קפוצ'ון (Hoodies) כדי להסתיר את פניהם ולבצע מעשה אלים או להשתתף בקטטות המוניות.

במקביל להתנגשויות מול רשויות החוק, חברי הארגון מקיימים תצוגות דגלי ענק ססגוניות ומרשימות העוטפות את קהל האוהדים, מצליחים לגייס כספים ולייצר מוצרים באופן עצמאי, ואף לקיים פעילויות קהילתיות והתנדבותיות. בזכות הממד הזהותי, האוהד החבר בלה פמיליה

קושר עצמו למדינה הלאומית ולמועדון הכדורגל, אך לא פחות חשוב - לארגון האוהדים **עצמו**, הדוגל בשמרנות על רקע אתנו-לאומני.

כך למשל באחת מפעולותיו האחרונות, במסגרת מחאות "הדגלים השחורים" של חודשי קיץ 2020 בירושלים, נרשם מאורע שבו מפגינה טיפסה על מנורת שבעת הקנים הממוקמת באחת מכיכרות העיר והסירה חולצתה לאות מחאה. בתגובת נגד, כמה עשרות מאנשי לה פמיליה יצאו לרחובות להפגין במחאה על "ביזוי סמלי המדינה" (חסון, פלג, רבינוביץ' ושיזף, 30.7.2020).

באמצעות הבעת אהדה חסרת גבולות למועדון וכך גם למדינה ולסמליה מחוץ לגבולות האצטדיון, הזהות נשמרת ומקבלת "חיזוקים" ככל שהתצוגות, להט השירה והפצת המסרים הופכים מרובים. סלוגנים כגון "בית"ר טהורה לעד" ו"אנחנו הקבוצה הגזענית במדינה", נוצרו על ידי ארגון האוהדים סביב הניסיון הכושל של בעלי הקבוצה דאז, האוליגרך ארקדי גאידמק, לשלב בקבוצה שני שחקני כדורגל זרים מצ'צ'ניה, המגדירים עצמם מוסלמים (בן שימול, 12.2.2013).

הפנאטים של אוהדי קבוצת בית"ר ירושלים, שעברה לבעלות פרטית בתחילת שנות ה-2000, הביעו התנגדות חריפה לצעד זה, שהתבססה בין השאר על פרשנות עצמית של האידאולוגיה הבית"רית, הרחוקה ממה שתורתו של ז'בוטינסקי באמת מייצגת (גיאי ואח', 2018). התנגדותו האלימה של ארגון לה פמיליה למהלך, הובילה להחזרת השחקנים הצעירים לארץ מוצאם לאחר שהם - וכל מי שהחליט לתמוך בהשאתם, לרבות אוהדי הקבוצה - ספגו השפלות ויחס מבוזה ואלימים מצד אוהדים ושחקנים בקבוצה. לימים טען גאידמק, כפי שתועד בסרט הדוקומנטרי של מאיה זינשטיין ("טהורה לעד", 2017), שהייתה זו נקמתו באוהדים ובמועדון על כך שלא הצביעו עבורו בבחירות המוניציפליות לראשות עיריית ירושלים. בכך הוכיח כי אוהדי כדורגל רדיקליים הם קרקע נוחה להצתת קונפליקטים על רקע פוליטי או חברתי.

ההתנגדות לשילובם של הצ'צ'נים איננה המקרה היחיד שבו נרשמה אלימות הנובעת מגזענות מצד חברי הארגון. באחד המקרים האיומים שאירעו במהלך המחצית של משחק הקבוצה באצטדיון הבית, אוהדים הכו עד זוב דם איש תחזוקה ממוצא ערבי שניקה את חדרי השירותים הציבוריים מטעם עיריית ירושלים. הוגשו נגדם כתבי אישום על תקיפה בנסיבות מחמירות ממניע של גזענות (גליקמן, 16.3.2011).

גם חדר הגביעים של מועדון בית"ר ירושלים, הממוקם סמוך למגרש האימונים הביתי שלה, הוצת ונשרף עד היסוד על ידי אנשי הארגון. פעולות אלו הבהירו כי האלימות גלשה אל המרחב הציבורי באופן גלוי, והיא אף מופנית נגד המועדון עצמו ולא רק נגד האוהדים מהקבוצות המתחרות (פשכצקי, 8.2.2013). אירוע זה נחשב לקו פרשת מים בכדורגל הישראלי, מאחר שהוביל את חברי הארגון לחדול מפעולותיהם הגלויות למשך תקופה של כשנה בעקבות חקירת המשטרה בנוגע למעורבים בפרשת שרפת מועדון הגביעים (בן שימול, 12.2.2013). למרות זאת, בשנים שלאחר מכן לא חדל הארגון מביצוע פעולות אלימות וגזעניות, ואנשי לה פמיליה עדיין מתנגדים לכך שישולבו בקבוצתם שחקנים ממוצא ערבי או מוסלמי (צנציפר, 15.9.2020).

בהתאם לתקנות ההתאחדות הכדורגל האירופית (UEFA, 2018) וההתאחדות הכדורגל העולמית (FIFA, 2019), מתוקף היותו בעל אחריות שילוחית, מועדון הכדורגל הוא הנושא בעיקר העונשים כאשר מדובר על תקריות המתקיימות בתוך תחומי המגרש. כך פועלת גם ההתאחדות

הישראלית מול המועדונים הרשומים (התאחדות הכדורגל בישראל, 2020). זאת לצד הפעילות השלטונית להוקעת האלימות מהמגרשים באמצעות עשרות ועדות בדיקה ממלכתיות שקמו במהלך השנים לטיפול בנושא (כרמי, 2015).

אולם, כאשר נעשות פעולות אלימות מחוץ למגרשי הכדורגל - ויותר מכך, מחוץ למדינה הלאומית - אלה מובילות לתגובות משמעותיות בעלות השלכות ציבוריות נרחבות יותר. תקריות אלימות חמורות ביותר נרשמו גם בזירה הבינלאומית כאשר במהלך משחק מוקדמות גביע אירופה מול קבוצת שרלרואה (Charleroi) בלגיה, עשו אנשי לה פמיליה שימוש בחזזים, ביצעו פעולות של ונדליזם ופצעו שחקן כדורגל של קבוצה יריבה (ערוץ הספורט, 19.7.2015). והנה, חודשים ספורים לאחר מכן, איש לה פמיליה תקף אוהד של קבוצת הפועל תל אביב באמצעות גרזן (ליפקין, 6.10.2015).

פרט לקריאות מצד אוהדים אחרים ואישי ציבור לפרק את הארגון, ולמרות פעולות חשובות וממוקדות שביצעה המשטרה, לא חלה האטה בפעולותיו או בנוכחותו במגרשי הכדורגל (ספורט1, 12.10.2015; טוכמן, 18.7.2015). מצד המועדון נעשים ניסיונות חוזרים לשנות את תדמיתו כגזעני, כמו למשל היוזמה של בעל הקבוצה משה חוגג לשיתוף פעולה עסקי עם מדינות מאיחוד האמירויות עקב החתימה על הסכם הנורמליזציה בין לבין ישראל (בן זיו, 10.9.2020). לכך מצטרפת העובדה שבשנים 2018-2020 המועדון לא הועמד לדין משמעתי בגין קריאות גזעניות בתוך תחומי האצטדיון, וכמו כן הועלו פרסומים שונים העוסקים בפעולות למיגור התופעה באמצעות שיח ישיר מול הארגון (סער, 21.7.2019). אולם עד כה, עמדותיו האידאולוגיות של הארגון נותרו כשהיו, והן עדיין בעל דומיננטיות במרחב שבין כותלי האצטדיון ומחוצה לו.

דיון בתמצית ממצאי המחקר

מחקר שנערך בשנים 2013-2016 באוניברסיטת בן גוריון בנגב כלל בסיס מידע רחב שנאסף באמצעות ראיונות עומק, חומרי ארכיון היסטוריים, קטעי מידע מהעיתונות ומהרשתות החברתיות ותצפיות שטח (לוח 1). השנים שבהן בוצע המחקר היו קריטיות עבור המועדון, אשר סבל מקשיי תקצוב וניהול ומאלימות מתפרצת ובלתי נשלטת של האוהדים. הוא סבל גם מסיקור לא אוהד בתקשורת הישראלית, עוד משנים שלפני כן, לאור חוסר היכולת להדיר אלמנטים של גזענות מהמגרש, אשר הביאה למספר רב של עונשים קולקטיביים על המועדון בהתאמה. כך, המחקר התחקה אחר אופיו ופעולותיו של ארגון לה פמיליה בישראל והציף את ההתנגשות בין ערכי הספורט הליברלי והמסגרת הדמוקרטית בישראל לבין אלימות אוהדים. מטרת המחקר הייתה לאתר ולבחון כיצד מתבטאות בפועל פרקטיקות אהדה המזכירות במקור את מסורות האלימות של אוהדי האולטרה או של החוליגנים, על מנת לעמוד על נקודות הדמיון והשוני בינן לבין המתרחש בישראל. זאת באמצעות מקרה הבוחן של לה פמיליה, אשר נחשב לארגון הרדיקלי ביותר.

באשר למבנה הארגוני של לה פמיליה, הממצאים העלו כי בדומה להתארגנויות החוליגנים באנגליה ולארגוני האולטרה באיטליה, גם במקרה הבוחן הישראלי אין מנהיג אחד אשר מקבל את ההחלטות בארגון לה פמיליה, או לפחות כך אולי מבקשים לטעון (אנרכיה למחצה). במסגרת זו, כל אוהד חופשי להציע הצעות להגברת אופן העידוד לקראת המשחק דרך הסוכנות המהירה

בין כולם - הרשת החברתית. במקביל נמצא כי קיים מספר מצומצם של חברים דומיננטיים יותר אשר מפעילים את השאר (היררכיה למחצה).

ראיונות העומק, תצפיות השטח, המידע מהרשתות החברתיות ומהעיתונות, כל אלה יחדיו העלו כי הארגון מורכב מטבעת אהדה פנימית, הכוללת את "הגרעין הקשה", שיוזם ומבצע פעולות פרטיקולריות ובו חברים בגילים 23-35. כמו כן יש בו טבעת אהדה חיצונית, הכוללת את "הגרעין הרך", שאר אלפי האוהדים שלוקחים חלק בעידוד הכללי של הקבוצה במהלך המשחקים בטווח רחב יותר של גילים, רובם צעירים, מגילאי 15 ומעלה (תרשים 1).

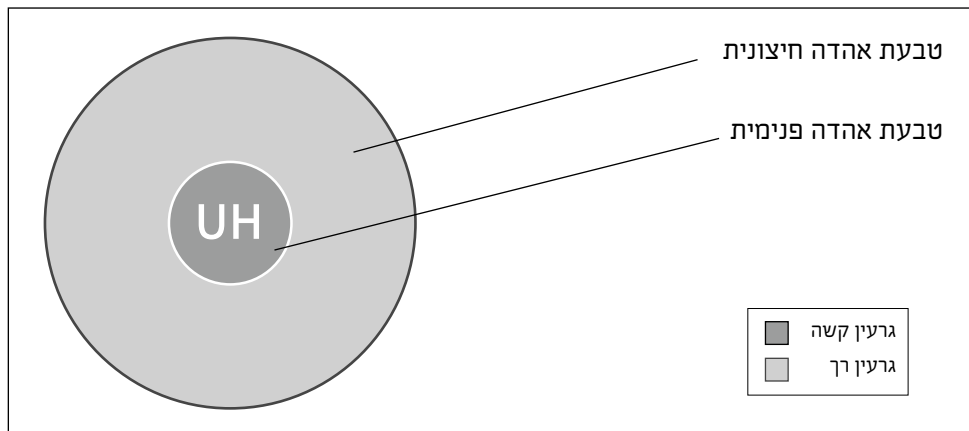
חברי הטבעת הפנימית של הארגון הם המעורבים בפעולות של אלימות פיזית במרחב הציבורי, או לכל הפחות אלה שמורים על ביצועה, מתוך רצון לפרוק עול אחרי משחק בגלל הפסד או מסיבות אידאולוגיות לפי נסיבות התקופה במרחב המדיני. זוהי האלימות המזוהה ביותר עם פועלו של הארגון - חוליגניזם שמקדם סולידריות (תרשים 2).

כפי שאפשר להבחין מממצאי התצפיות המחקריות (לוח 1), נקודת דמיון נוספת בין ארגוני האולטרה והתארגנויות החוליגנים לבין לה פמיליה, היא אופן הבעת האלימות. זו מתבצעת באופן ספונטני נגד פרטים ובאופן מתוכנן מראש נגד קבוצות אוהדי קבוצה יריבה מחוץ לאצטדיון. פרקטיקת האלימות משלבת בתוכה אלמנט פיזי של קטטות והכאות המוניות, לצד אלמנט מילולי של התבטאויות גזעניות וקסנופוביות. שני האלמנטים הללו שזורים בתוך שלל המרכיבים שמאפיינים את שתי המסורות של האלימות (לוח 1+ תרשים 2).

המשחקים נבחרו באופן רנדומלי במהלך עונה 16-2015 במטרה לאתר בזמן אמת מרכיבי אלימות ספונטניים או מתוכננים. הנתונים מראים באופן מובהק כי הפרקטיקות השאולות מהמודל החוליגני (H) ומודל האולטרה (U) נכחו ברובן בכל המשחקים, במידות עצימות שונות. הן הונהגו על ידי חברי הטבעת הפנימית (תרשים 2), אך מבוצעות במהלך משחקים על ידי כלל אנשי הארגון (תרשים 1).

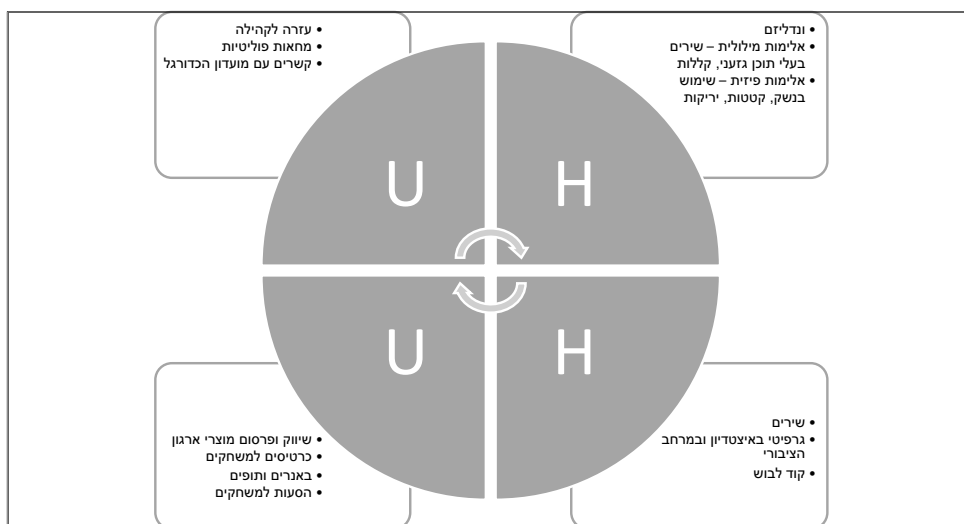
תרשים 1

טבעות אהדה

תרשים 2

מבנה טבעת פנימית - גרעין אהדה קשה, אולטרה־חוליגנים

במקרה של לה פמיליה אותרו שני מוקדי יריבות עיקריים המשרתים את האג'נדה הלאומנית של הארגון: 1. שנאה כלפי זרים ובפרט זרים ממוצא ערבי או מוסלמי; 2. שנאה כלפי המחנה הפוליטי השמאלי - יריב האג'נדה הימנית של המועדון. זאת בהתאמה לכך שמרבית הפנאטים זקוקים למושא שנאה, אחרת יאבדו מערכה של היריבות, אשר היא לב ליבה של הזהות המשותפת - שנאת האחר. קבוצת הכדורגל היא ההתחלה והרעיון המרכזי, אולם עם הזמן נראה כי היא נזנחת, וארגון האוהדים עצמו הופך להיות העיקר, גם במחיר של התנגדות מבית.

בהתייחס למוקד היריבות הראשון, גם מחקרים שבוצעו בשנים שלאחר מכן מאששים את הממצא כי בקרב האוהדים אין הבחנה בין ערבי למוסלמי, וזאת בעוד שבאידאולוגיה הבית"רית יש הבחנה כזאת (גיא ואח', 2018). היציע המזרחי לדורותיו מתעלם מהגמישות האתנית שהציגה תורת ז'בוטינסקי, ולכן כל זרם מרגיש בעל זכות ליצור פרשנות משלו לאידאולוגיה הימנית המורכבת. החוקרים תולים זאת בין השאר בכך שהאוהדים נולדו לתוך השקפת הימין בלי לבחור בכך - הם לא באמת חיו באותה תקופה, ולכן לא נחשפו לאידאולוגיה של ז'בוטינסקי. לפיכך, הם מחזיקים רק בממד השטחי שלה, שבלט בתוך היריבות הפוליטית מפלגתית אחרי מלחמת ששת הימים. המציאות הישראלית של המלחמות והמאבק הטריטוריאלי המתמשך גם הם גורם המשפיע על הקיצוניות ביציע המזרחי (שם, עמ' 136).

ממצא נוסף שעלה בהתאמה למאפיינים חוליגניים, הוא הוקעת מתנגדים להשקפתו גם מבית. כלומר, אוהדי הקבוצה שאינם מסכימים עם הארגון, נחשבים לזרים. עליהם נגזר "לבחור צד" - להישאר או לנטוש. על רקע ההחלטה להמשיך לאהוד את קבוצתם, האוהדים ששותקים מסתכנים בלקיחת חלק פעיל בתודעה הגזענית והאלימה שמייצר לה פמיליה. אם הם בוחרים לעזוב את הקבוצה האהובה עליהם בשל אותה תודעה, הם עושים זאת בעל כורחם ופוגמים בהנאתם ממשחק הכדורגל אשר הביא אותם אל המועדון מלכתחילה.

מעבר לכך, גם בהחלטה להמשיך לאהוד את קבוצתם נגזר על האוהדים הכרח נוסף: עליהם להחליט היכן ישבו לצפות במשחק. מחד גיסא, יוכלו לצפות במשחק הכדורגל ביציע המזרחי, שהוגדר כיום כמקום מושבו של ארגון לה פמיליה - שם נמצאים אביזרי עידוד לרוב, כלי נגינה ורוח משכרת של הערצה, וכך יחוו הנאה למרות האלימות שמכרסמת בה. מאידך גיסא, יוכלו לשבת ביציע המערבי, יציע האוהדים ה"מתונים", שממשיכים לאהוד את הקבוצה באמצעות עידוד מידתי ולא אלים, ולא יהיו חלק מהחגיגה הצבעונית. בכל מקרה, הענישה הקולקטיבית שמופעלת נגד המועדון בעקבות המעשים הגזעניים של לה פמיליה, מופעלת על כל יציע ומורגשת בעיקר עבור האוהדים שמגיעים עבור המשחק עצמו (משחקי רדיוס, עונשים בהגבלת כמות קהל, איסור קיום על משחקים באצטדיון הבית ועוד).

כך הם הופכים בעל כורחם לחלק מהתודעה הגזענית שמייצר לה פמיליה, פשוט מעצם היותם חלק מקהל אוהדי הקבוצה - גם אם לא אלה הם שהניפו באנר ושרו "אנחנו הקבוצה הגזענית במדינה". חלק מהאוהדים החליטו לפרוש בשל כך ולהקים מועדון כדורגל "זמני" (כלכליסט, 26.5.2014) עד להוצאת הארגון מהמועדון המקורי, אם בכלל. המועדון החדש נחשב לסמל של האוהדים האחרים, המסמל את היציע המערבי המתון (גי' ואח', 2018, עמ' 137-138).

בהתייחס למוקד היריבות השני, מרכיב דומיננטי נוסף שזוהה הוא נוכחותה של הפוליטיקה ככלי לבידול זהותי ביריבות בין מחנות אוהדים בישראל. זאת בדומה למתרחש באיטליה, ולעומת המיקוד בזהות המעמדית באנגליה, המהווה אישור קבלה למנגנון החוליגניות. בשונה מזו האחרונה, בישראל ממסגרת בתוכה ההשתייכות הפוליטית לא פעם גם את המעמדות החברתיים והכלכליים, והיא אף מקנה לארגונים קיצוניים את הלהט לנוע אחר יריבויות מול אוהדים, אזרחים או ישויות מוסדיות.

אוהד בית"ר ירושלים ביסודו "אמור" להיות ימני בדעותיו הפוליטיות, ונתפס בנוסף גם כמזרחי "באסטינר" בעיני אוהדי הקבוצה היריבה (רימון-אור, 2002). תפיסה זו מכילה ממד עדתי המשולב עם השיוך הפוליטי ויוצרת סיבה מספקת להתנגחות מרה בין מחנות אוהדים. מול מחנה ימני זה, עומד מחנה השמאל המיוצג על ידי אוהדי הפועל תל אביב או מכבי תל אביב, אשכנזי בורגני או סוציאליסט, מי ש"אחראי" להדרה ולקיפוח של האוהד המזרחי מימין. מוקד זה מדגיש כי היריבות בין מחנות האוהדים בישראל כוללת בתוכה מחלוקות אתניות ולאומניות מהותיות, הרבה מעבר ליריבות הנוצרת על בסיס אלמנט התחרותיות הספורטיבית.

לוח 1

טבלת רישום תצפיות משחקים א' + ב' (עונה 2015-2016)

מרחיבי אהדה	משחק א' - בית	משחק ב' - חוץ
שירים בעלי תוכן גזעני HU	3	2
תופים U	3	3
סלוגנים בעלי תוכן גזעני על גבי באגרים או דגלים HU	3	2
צעפים עם לוגו של הארגון HU	3	3
לבוש שמאפשר הסוואה (כובע מצחייה או קפוצ'ון) HU	3	3
ארגון מקדים U	3	1

2	3	מכירת כרטיסים על ידי הארגון U
1	3	קללות בעלות תכנים פוליטיים U
-	-	קללות בעלות תכנים דתיים U
3	3	קללות בעלות תכנים גזעניים HU
3	3	גרפיקה איכותית על שילוט U
2	-	אלימות פיזית HU
3	-	ונדליזם HU
3	-	איומים על קהלי אוהדים אחרים HU
3	-	הסעות מאורגנות U
2	1	תקריות מול כוחות האבטחה HU
U- Ultras		1- פחותה
H- Hooligans		2- בינונית
		3- גבוהה

אוהדים, חירות והגול העצמי: סיכום

ארגון האוהדים לה פמיליה בישראל מציג תצורה מתקדמת יותר של אהדה פנאטית, השאולה מאזורים גיאוגרפיים אחרים, באירופה. אהדה זו שונה במהותה ובפרקטיקות שלה מזו שהייתה נהוגה בעבר בישראל, עקב אופייה האלים והססגוני. פרקטיקות הארגון והתפיסות שעליהן הוא נשען, מציגות שילוב אלמנטים של אהדה מקבוצות אולטרה ומתאים חוליגניים. עם אלה נמנים אמצעי אהדה ססגוניים, סלוגנים ושירים, הממד הארגוני של התא, סידורי הסעות, קשרים עם הנהלת המועדון, שליטה בכרטיסים ובמקומות ישיבה ועוד. נוסף על אלו נמצא דמיון גם באופן השימוש באלימות: ונדליזם באצטדיון ומחוצה לו, שימוש באלות ובנשק קר, קריאות ושירים גזעניים, קסנופוביה, הפצת מסרים אלימים, הזדהות עם תפיסות פוליטיות וחברתיות קיצוניות ואלימות ספורדית וגם מאורגנת - תמיד בשם הארגון הקולקטיבי.

המרכיבים המופיעים בתוך מקרה הבוחן הישראלי מעורבים והם שאולים מהמודלים המסורתיים האירופיים של אלימות אוהדי הכדורגל. לאור זאת, ברצוני להציע כי תופעת האהדה המשולבת שעלתה מן הממצאים מאפשרת לקטלג את לה פמיליה כארגון אוהדים אולטרה־חוליגני. מושג זה ממחיש את שילוב הפרקטיקות, תוך אימוץ אג'נדות פוליטיות וחברתיות מקומיות שעליהן נשענות קבוצות האוהדים הפנאטיות החדשות.

מקרה של ארגון מסוג זה, המצליח להתקיים במרחב הדמוקרטי, מציף סוגיה בעייתית המאתגרת את ערכיו הליברליים של המשטר. חופש הביטוי וחופש ההתארגנות מנוצלים לרעה על ידי קולקטיב שמוגדר אלים. ארגון אולטרה־חוליגני יוצר מתח בין ניצול שלו את חופש הביטוי וההתאגדות לבין קידום תוכן אלים וגזעני, השולל בין השאר גם את התקנות הליברליות והאוניברסליות של הספורט המודרני. מתח זה מציב שאלה לגבי יכולתו של המחוקק להתמודד עם סוגיה זו בלי לפגוע בערכי החירות של אזרחי המדינה ובלי להעמיק עוד יותר את הקרע ואת היריבות בתוך חברות המשוסעות ממילא.

טילי טוען כי לא קיימת היתכנות של התארגנות "לא שקופה" במסגרת מדינה דמוקרטית. הנחה זו יוצרת שני תרחישים מנוגדים בהתייחס למקרה הבוחן: בתרחיש האחד עומדים ארגוני אוהדים אשר קיימים כבר עשרות שנים, בעלי פרקטיקה גזענית ואלימה. הארגונים מתקיימים במרבר מדינות אירופה, ושותפה לכך גם מדינת ישראל, אשר ככולן - כפופה לחוקי UEFA. מעצם היותם, הארגונים הללו מתקיימים באופן שקוף.

בתרחיש השני, קיימת התארגנות והיא איננה שקופה. ממד ההסתרה המהווה חלק מהאג'נדה המחתרנית שביסוד ארגונים אלה נשמר על ידי מנגנוני המדינה, שעד כה לא ביקשה לפרק את הארגון או להוציאו אל מחוץ לחוק. לפיכך, אם הארגונים עדיין מתקיימים, המשמעות היא כי זה נעשה בתמיכת המדינה - או לכל הפחות תחת המסגרת החוקית שלה.

אלימות אוהדי כדורגל אינה שונה במהותה מאלימות של חברי כנופיות, זה נכון. אלא שמניעה והמסגרת שלה שונים בתכלית מצורות אלימות אחרות. לפיכך, הפרטיקולריות של אלימות זו מצריכה התמודדות אחרת מאשר זו הננקטת אל מול פורעי חוק פליליים, כי מרכז הרעיון שלה שאוב מתרבות הספורט הממוסדת של המדינה. כל קבוצות הכדורגל תחת החוקים האירופיים הן בעלות שיוך עירוני ולאומי אשר מהווה את הבסיס לנבדלותן זו מזו - מקבוצות מקומיות יריבות כמו גם מקבוצות זרות. על המדינה לתמוך בייחודיות זו מאחר שהיא הבסיס לתחרות. לפיכך, עליה להשתמש בה גם לצורך התאמה מיטבית של הטיפול באלימות בספורט, בהתאם לתרבות ולמסורות הנהוגות בשטחה.

במקרה הבוחן של ארגון לה פמיליה מדובר בחיבור בין השיוך העירוני ללאומני באופן מובהק. האג'נדה הפוליטית הימנית רדיקלית של הארגון, מהווה בסיס ליריבות מול כל אחר (כל מי שאיננו אנחנו). ה"אש" מופנית אל שני מוקדי יריבות עיקריים: שנאה כלפי זרים ובפרט ממוצא ערבי או מוסלמי וכלפי המחנה הפוליטי היריב, שעליו מבוסס מודל האהדה האירופי אשר נוצר בעידוד ובהסכמה של גורמים פוליטיים במדינה. במצב זה, האלימות הלאומנית או האתנית מקצינה, חוקי המדינה שאליהם היא כפופה נזרקים הצידה, והאינדיבידואלים חברי הארגון מרגישים בעלי עוצמה ביחס למטרותיהם בביצוע פעולות אלימות אל מול רשויות המדינה. נוסף על כך, אפשר לסווג את האלימות של ארגון לה פמיליה כבעלת ממד טקסי מובהק כחלק מהאג'נדה של הקולקטיב, ובמקביל לטעון כי אותה אלימות נעשית באופן ארעי וספונטני כתגובה ליריבות התמידית מול האחר בצורה של "תצוגת יכולת". באמצעות המסגרת התיאורטית של טילי, שבה מסווגת קבוצת האוהדים הפנאטית כזאת המונעת מטקסיות אלימה, אפשר להבין כי מדובר בתופעה המקדמת אלימות קולקטיבית במרחב הציבורי במדינת הלאום, תוך שימוש בעולם הספורט.

מכאן עולה שאלת ההתמודדות עם קולקטיבים מאורגן של אזרחים. מחד גיסא הם בעלי הזכות להתארגנות במרחב הדמוקרטי לעשות כרצונם תחת התאגדות. מאידך גיסא הם מפרים את הסדר הציבורי באמצעות ניצול זכות ההתאגדות לצורך ביצוע פעולות אלימות. כך או כך, בל נשכח כי אלימות ציבורית מקיימת קשר קרוב עם הפוליטיקה המדינית, בהתאם להנחתו של טילי. יכולתו של קולקטיב - מתוקף חוקי המדינה או מהיעדרם - להתאחד תחת רעיון משותף ולהביע רעיון זה באמצעים אלימים לאורך זמן, מעידה על כשל מוסדי של המדינה הדמוקרטית ושל הרגולטורים האירופיים הפועלים ברוח הליברלית.

להתבססותה של זהות האולטרה־חוליגן, האוהד האלים החדש והמשודרג, כמה גורמים אפשריים. ראשית, מסורות העבר ההיסטוריות שאותן ממשיכים הארגונים של המאה ה־21, במודע או שלא במודע, מהוות את הקרקע לגלגולם של האוהדים הרדיקליים החדשים. מדובר בהתארגנותם של תאי האולטרה הראשונים באיטליה, אשר נשענו על תמיכה פוליטית של השלטון הריכוזי, כמו גם התארגנות זהות החוליגנים האנגלים, המהווים כיום כבר סגנון מסורתי כמעט נורמטיבי של אהדה.

מרכיב ראשון ובסיסי זה מבסס את הלגיטימיות לקיומה של זהות פנאטית רדיקלית חדשה, המבקשת להביע נאמנות אובססיבית כלפי מועדון כדורגל - ובהמשך, כלפי הארגון עצמו - תוך שימוש במרכיבים המסורתיים. הפוליטיקה המדינתית שעליה נשען מודל הכדורגל האירופי מהווה גורם שני ומרכזי בהיתכנות התופעה. המבנה הפוליטי של ישראל, אשר מציב את המדינה הלאומית במרכז, מהווה חלק בלתי נפרד ממועדוני הכדורגל ומהותם של האולטרה־חוליגנים. מקרה הבוחן הישראלי תואם הנחת יסוד זאת. ההקמה וההיתמכות של אגודות הספורט כולן על ידי מפלגות פוליטיות בראשית דרכן אפשרה - לכל הפחות ברמה הרעיונית - רדיקליזציה של זהות פנאטית לאומית בהישענות על הקצנה של אידאולוגיות. דבר זה אינו עומד בניגוד לתקנות הספורט האוניברסליות של ההתאחדויות הבינלאומיות.

הגורם השלישי להתפתחות הזהות החדשה, טמון בשינויים טכנולוגיים של העידן הפוסט־מודרני. כניסת הטכנולוגיה הדיגיטלית והמהירה, הניר־מדיה המחברת בין אזרחים, הרחיבה משמעותית את החלפת הידע ואת העמקת השיח, וכך את הקשר שבין זהות פנאטית אחת לאחרת. התקשורת הגלובלית, המאפשרת קידום ייצור עצמי של פרודוקטים, שיווק אגרסיבי למעגלים חיצוניים, גיוס תמיכה באמצעות מדיה חברתית וסלולרית ועוד. כל אלה מחברים ומקרבים בין זהויות באותה מידה שיש בכוחם לפצל ולהפריד, ובאמצעותם יכול האוהד הפנאטי להתחבר ביתר קלות לאוהדים אחרים בעולם, ולגבש את זהותו על ברכי קודמיו ודומיו.

לבסוף, הנחת המוצא של "אנחנו" נגד "הם" היא גורם ההיתכנות הרביעי לתופעת האולטרה־חוליגנים. לדידי, הנסיבות החברתיות במרחב שבו פועל כל הארגון - כגון דמוקרטי או רב־תרבותי - יכולות להוביל להתנגשויות אידאולוגיות מרובות ולייצר עמדות קצה, אשר משתקפות בין השאר גם דרך עולם הספורט, כפי שהוצג במקרה הישראלי של חברה בעלת שסעים. לצד זאת, האלימות הטבועה בתוך ארגונים אולטרה־חוליגניים מעלה תהיות לגבי האפשרות שלהם להתקיים בתוך המרחב הדמוקרטי, ויותר מכך - לכרסם ביסודותיו הליברליים.

הדואליות הקיימת בחוקי המשטר, המאפשרת חופש ביטוי מחד גיסא, אך כפי הנראה גם ניצול שלו לרעה מאידך גיסא, היא זו המאפשרת גם את קיומו של הקולקטיב האלים במרחב הציבורי. כאשר נוצר אותו קונפליקט - בין השמירה על ערכי הטוב המשותף לבין הפרת החירות של האחר - תפקידה של המדינה הדמוקרטית הוא ליישב אותו. קיומה של התופעה מציף גם את ההתנגשות בין ערכיו האוניברסליים של הספורט המודרני לבין אוהדי הפנאטיים של ענף הכדורגל, המשתמשים באלימות על סוגיה - אלימות חזקה יותר, גזענית יותר ובעלת כוח התפשטות רחב יותר.

אלימות בקרב אוהדי כדורגל הייתה ועודנה קיימת, הן כתחום מאורגן הן כתחום ספונטני של אוהדים שאינם משייכים עצמם לארגון כלשהו. לצד זאת, תופעת האלימות הקולקטיבית

נוסח המאה ה-21, כפי שהוצג במקרה הבוחן של לה פמיליה, המונעת מיריבות פוליטית ואתגר לאומנית ונשענת עליה, מעלה סתירה בין היכולת לנצל את חירויות המשטר הדמוקרטי לבין יכולתו של הממשל להציג גבולות שלא יערערו על זכויות אדם אלו.

חוקרים לא מעטים מבקשים להמשיג את המודל השלטוני של הממשל הישראלי בהתאם להתרחשויות הסוציו-פוליטיות המקומיות, ולא בהכרח כמו שמדינה מבקשת להגדיר את עצמה. כך, לפי יפתחאל, גאנם ורוחאנה (2000) ישראל היא בכלל אתנוקרטיה, ולכן טבעי שיהיו בה לא מעט מופעי אלימות על בסיס של גזענות או של קסנופוביה. מאוטנר (2003) סבור שישאל היא דמוקרטיה בעלת מאפיינים של רב-תרבותיות, אשר אימצה את הליברליזם בחוקיה עוד מימי המנדט הבריטי, אך לא ניתן לומר שהיא ממלאת באופן מלא אחר חוקיה הדמוקרטיים - לכל הפחות בהקשר למיעוט הערבי על קשת גווניו ובהקשר לאפליה על רקע אתנו-לאומי.

כך, לצד חוקיו של שלטון המגדיר עצמו דמוקרטי, המקרה של לה פמיליה מוכיח כי מתקיימות במרחב הציבורי פרקטיקות שאינן נתפסות בהכרח כפוליטיות במהותן, אך הן מבטאות את ההפך הגמור ברמת המעשה. אימוץ נורמות התנהגותיות של ערכים ליברליים יכול להקשות לקיים מופעי אלימות גדולים, וזאת מבקשות רשויות הספורט האירופיות והעולמיות להנחיל. אולם, בלי עיגון בחקיקה מדינית לוקלית הכוללת אכיפה ממשית ומותאמת, המצב הנוכחי של אלימות, קסנופוביה וגזענות במדשאות הכדורגל הישראלי עתיד לכל הפחות להישמר ככזה - ולכל היותר להתדרדר לתרחיש גרוע ממנו בטווח הארוך.

מקורות

- אבינרי, ש' (1998). ציות ודמוקרטיה. בתוך: י' ויינשטיין (עורך), אי ציות ודמוקרטיה (עמ' 165-182). שלם.
- אולטראס ישראל - (Ultras Israel 2021). עמוד הפייסבוק הרשמי. נדלה ב־13 בפברואר 2021 מתוך <https://www.facebook.com/ultras.il>
- אלג'ם, ש', בר דיין, ש' (2014, 18 יוני). הקרן לרווחת ניצולי השואה ללזון: "חייבים להגיב בחומרה". ערוץ הספורט. נדלה ב־13 בפברואר 2021 מתוך <http://www.sport5.co.il/articles.aspx?FolderID=64&docID=165628&lang=HE>
- אלון, א' (2020, 15 אוגוסט). מהמגרשים להפגנות ברחוב: חידת לה פמיליה. N12. נדלה ב־23 בספטמבר 2020 מתוך https://www.mako.co.il/news-politics/2020_q3/Article-e8ffb68a412e371027.htm
- בן זיו, ג' (2020, 10 ספטמבר). חוגג יטוס לאבו דאבי, יחתום עם איחוד האמירויות. ONE. נדלה ב־23 בספטמבר 2020 מתוך <https://m.one.co.il/mobile/article/20-21/1,1,2,29701/366828.html>
- בן פורת, א' (1999). כמה עשתה הפועל? הטרנספורמציה של הכדורגל הישראלי לסחורה. מגמות, 39(4), 534-517.
- בן פורת, א' (2006). הו בית"ר: קובלנתו של היציע בשחור צהוב. בתנועה: כתב־עת למדעי החינוך הגופני והספורט, 1(2), 134-154.
- בן פורת, א' (2007). הו, איזו מלחמה מענגת! פרדס הוצאה לאור.
- בן פורת, א' (2013). התשוקה, המשחק, וערך החליפין: כיצד התמסחר הכדורגל. פרדס הוצאה לאור.
- בן שימול, ד' (2013, 30 ינואר). בית"ר ים: הצ'צ'נים נחתו, יזכו לאבטחה צמודה. Ynet ספורט. נדלה ב־23 בספטמבר 2020 מתוך <http://www.Ynet.co.il/articles/0,7340,L-4338845,00.html>
- בן שימול, ד' (2013, 12 פברואר). לה פמיליה מקפא פעילות, 2 נעצרו בחשד להצתה. Ynet ספורט. נדלה ב־23 בספטמבר 2020 מתוך <http://www.Ynet.co.il/articles/0,7340,L-4344117,00.html>
- בן שימול, ד' (2014, 19 פברואר). כך השתלט ארגון 'לה פמיליה' על בית"ר. Ynet ספורט. נדלה ב־23 בספטמבר 2020 מתוך <http://www.Ynet.co.il/articles/0,7340,L-4489830,00.html>
- ברטל, ל', צוקר, י', רוזנצוויג, צ' (2018, 18 פברואר). ספורט ישראלי - סיכום ביניים. דבר. נדלה ב־13 בפברואר 2021 מתוך <https://www.davar1.co.il/121682/>
- גיא, ש' (2006). אוהדים שרופים בטמפרטורת החדר: אוהדי קבוצות ספורט בישראל מבנים קהילות חברתיות באמצעות האינטרנט. בתנועה: כתב־עת למדעי החינוך הגופני והספורט, 1(1), 111-133.
- גיא, ש' (2011). לנצח, אבל ברוח הכדורגל: כדורגל אנגלי ומשמעויות של מערב ותרבות. סוציולוגיה ישראלית, 1(1), 161-182.
- גיא, ש', נאור, א', סמוליאר, ל', בר־אלי, מ' (2018). לקרוא את ז'בוטינסקי במאה העשרים ואחת: החברה הישראלית ופרקטיקות של זהות הבאות לידי ביטוי באהדה לקבוצת הכדורגל בית"ר ירושלים. Social Issues in Israel, 25, 123-144.
- גלילי, י' וחריף, ח' (2004). ספורט ופוליטיקה בארץ־ישראל 1918-1948: הכדורגל כמראה המשקפת את היחסים בין היהודים לבין הבריטים. בתנועה: כתב־עת למדעי החינוך הגופני והספורט, 7(2), 56-78.

גליקמן, א' (2011, 16 מארס). כתבי אישום נגד תוקפי עובדי הניקיון בטדי. Ynet ספורט. נדלה ב-23 בספטמבר 2020 מתוך <http://www.Ynet.co.il/articles/0,7340,L-4043251,00.html>

התאחדות לכדורגל בישראל. (2020). חוקת המשחק. נדלה ב-23 בספטמבר 2020 מתוך <https://www.football.org.il/?catid=%7B48105550-5B23-4410-8D6F-BF60565ECBC2%7D>

זינשטיין, מ' וארבורן, ג' (הפקה), זינשטיין, מ' (במאית) (2017). טהורה לעד. Dogwoof Pictures.

חסון, נ', פלג, ב', רבינוביץ', א' ושיזף, ה' (2020, 30 יולי). המחאה נגד נתניהו: 14 אנשי לה פמיליה שנעצרו בהפגנה בירושלים יובאו לדיון בהארכת מעצרו. הארץ. נדלה ב-23 בספטמבר 2020 מתוך <https://www.haaretz.co.il/news/protest2020/LIVE-1.9033900>

חריף, ח' (2011). ציונות של שרירים: תפקידי הפוליטיים של הספורט הייצוגי ביישוב ובמדינת ישראל 1898-1960. יד יצחק בן-צבי.

טוכמן, י' (2015, 18 יולי). פנייה ליועץ המשפטי: להוציא את ארגון לה פמיליה מחוץ לחוק, וואלה! ספורט. נדלה ב-23 בספטמבר 2020 מתוך <http://sports.walla.co.il/item/2873753>

יונה, י' (2006). דמוקרטיה. בתוך א' רם ונ' ברקוביץ' (עורכים), אי-שוויון (עמ' 165-181). הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

ינובסקי, ר' (2015, 10 אוקטובר). "יש פה ערבים". ליל האימים של הימין הקיצוני. Ynet ספורט. נדלה ב-23 בספטמבר 2020 מתוך <http://www.Ynet.co.il/articles/0,7340,L-4709161,00.html>

יפתחאל, א', גאנס, א' ורוחאנה, נ' (2000). האם תיתכן דמוקרטיה אתנית? יהודים, ערבים והמשטר הישראלי. ג'מעה, 6, 58-78.

כהן, ת' (2015, 10 נובמבר). מכבי פנאטיקס, ארגון האוהדים שהפסיק לעשות את מה שהוא שם בשבילו: לעודד את מכבי תל אביב. הארץ. נדלה ב-23 בספטמבר 2020 מתוך <http://www.haaretz.co.il/sport/opinions/yellowblog/1.2772822>

כלכליסט (ללא שם) (2014, 26 מאי). האם בית"ר נורדיה ירושלים תחליף את בית"ר ירושלים? כלכליסט. נדלה ב-20 ביוני 2021 מתוך <http://www.calcalist.co.il/sport/articles/0,7340,L-3632098,00.html>

כרמי, א' (2015). משחק מכור. זמנים: רבעון להיסטוריה, 132, 90-101.

כרמי, נ' (2003). חוק השבות: זכויות הגירה וגבולותיהן. וצאת אוניברסיטת תל אביב.

לה פמיליה (La-Familia) (2021). עמוד הפייסבוק הרשמי. נדלה ב-28 בספטמבר 2020 מתוך <https://www.facebook.com/search/top?q=la-familia>

ליפקין, ג' (2015, 6 אוקטובר). כבירי: "לה פמיליה ארגון פשע, צריך למגר אותו". ONE. נדלה ב-23 בספטמבר 2020 מתוך <http://www.one.co.il/Article/15-16/1,1,2,0/258286.html?ref=hp>

מאוטר, מ' (2003). מינוי שופטים לבית המשפט העליון בחברה רב-תרבותית. מחקרי משפט, 2, 423-460.

מכבי פנאטיקס (Macabi Fanatics) (2021). עמוד הפייסבוק הרשמי. נדלה ב-13 בפברואר 2021 קישור

מכבי פנאטיקס (2021). אתר האינטרנט הרשמי. נדלה ב-23 בפברואר 2021 מתוך <https://www.maccabifanatics.com>

מיל, ג' ס' (2002) [1859]. על החירות (On Liberty). מאגנס האוניברסיטה העברית. מעריב (ללא שם) (1971, 23 ספטמבר). ועדת עציוני: "דרך ניהול הימורי ה"טוטו" לוחצת על הכדורגל לחץ עז בכיוון של השחתה". מעריב. נדלה ב-13 בפברואר 2021 מתוך קישור סולומון, ס' (2016). בית"ר טהורה לעד: מקסימום אוהדים, אולטרה חוליגנים. תזה לתואר מוסמך (MA) במדעי הרוח והחברה. אוניברסיטת בן גוריון בנגב. סער, א' (2019, 21 יולי). חוגג ללה פמיליה: "תודיעו שתקבלו כל שחקן, או שגמרתי איתכם סופית". וואלה! ספורט. נדלה ב-23 בספטמבר 2020 מתוך <https://sports.walla.co.il/item/3248547> ספורט (ללא שם) (2015, 12 אוקטובר). הרצוג: "להוציא מחוץ לחוק את לה פמיליה". ספורט1, נדלה ב-23 בספטמבר 2020 מתוך <http://sport1.maariv.co.il/%D7%9B%D7%AA%D7%91%D7%94/151372> עין דור, א' (2010, 24 מאי). אוהדי בית"ר יים תקפו את איציק קורנפיין. Ynet. ספורט. נדלה ב-23 בספטמבר 2020 מתוך <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3893681,00.html> ערוץ הספורט (ללא שם) (2015, 19 יולי). אוחנה: "זו לא בית"ר שלנו, זהו חלק קטן שקל להקיא". ערוץ הספורט. נדלה ב-23 בספטמבר 2020 מתוך <https://www.sport5.co.il/articles.aspx?FolderID=64&docID=193651> פרבשטיין, מ' וסמיונוב, מ' (1990). אקולוגיה של אלימות בספורט: המקרה של הכדורגל בישראל. מגמות, 32, 448-460. פשכצקי, מ' (2013, 8 פברואר). הצתה במשרדי בית"ר ירושלים בבית וגן: זאת חציית קו אדום. ערוץ הספורט. נדלה ב-23 בספטמבר 2020 מתוך <http://www.sport5.co.il/articles.aspx?docID=137272> צנצפר, נ' (2020, 15 ספטמבר). לה פמיליה: כסף לא משחק תפקיד, עקרונות לפני הכול. Ynet. ספורט. נדלה ב-23 בספטמבר 2020 מתוך <https://www.ynet.co.il/sport/israelisoccer/article/B1g2ew0Ev> קאופמן, ח' (2002). מכבי מול הפועל - היווצרותו של הפילוג הפוליטי בספורט הארץ ישראלי. בתוך ח' קאופמן וח' חריף (עורכים), תרבות הגוף והספורט בישראל במאה העשרים (עמ' 89-112). יד יצחק בן צבי. קאופמן, ח' (1998). אגודות הספורט הציוניות - מספורט לאומי לספורט פוליטי. זמנים, 63, 81-91. קימרלינג, ב' (2004). מהגרים, מתיישבים, ילידים/המדינה והחברה בישראל - בין ריבוי תרבויות למלחמת תרבות. עם עובד. רימון-אור, ע' (2002). ממות הערבי עד מוות לערבים: היהודי המודרני מול הערבי החי בתוכנו. תיאוריה וביקורת, 20, 23-55. רם, י' (2006). כדורגל, תרבות וחינוך. בתנועה: כתב-עת למדעי החינוך והספורט, 12, 155-193. שורק, י' (2003). תרבות הגוף במשנתם של אבות התנועה הציונית. בתוך ח' קאופמן וח' חריף (עורכים), תרבות הגוף והספורט בישראל במאה העשרים (עמ' 9-24). יד בן-צבי ומכון וינגייט.

- Alfasi, Y., Levy, M., Galily, Y. (2015). Israeli football as an arena for post-colonial struggle: The case of Beitar Jerusalem FC. *Journal of Comparative Research in Anthropology and Sociology*, 6(1), 245-261.
- Armstrong, G., Giulianotti, R. (2002). Avenues of contestation. Football hooligans running and ruling urban spaces. *Social Anthropology*, 10(2), 211-238.
- Armstrong, G., Giulianotti R. (2001). Afterword constructing social identities: Exploring the structures relations of football rivalries. In G. Armstrong & R. Giulianotti (Eds), *Fear and Loathing in World Football* (pp. 267-279). Berg.
- Back, L. Crabbe, T. Solomos, J. (1998). Racism in football: Patterns of continuity and change. In A. Brown (Ed), *Fanatics! Power, Identity & Fandom in football* (pp. 71-86). Routledge.
- Bonney, N. Giulianotti R. & Hepworth, M. (1994). *Football, Violence and Social Identity*. Routledge.
- Brubaker, R., Laitin, D. (1998). Ethnic and Nationalist Violence. *Annual Review of Sociology*, (24), 423-452.
- Dal Lago, A., De Biasi, R. (1994). Italian football fans: Culture and organization. In N. Bonney, R. Giulianotti & M. Hepworth (Eds), *Football, Violence and Social Identity* (pp. 73-89). Routledge.
- Dunning, E., Murphy, P., Waddington, I., & Astrinakis, A. E. (2002). *Fighting Fans*. University College Dublin Press.
- Dunning, E. (2000). Towards a sociological understanding of football hooliganism as a world phenomenon. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 8(2), 141-162.
- Dunning, E., & Elias, N. (1986). *Quest for excitement: Sport and leisure in the civilizing process*. Basil Blackwell
- Fédération Internationale de Football Association (FIFA). (2019). *Rules and regulations*. Retrieved September 23, 2020 from <https://www.fifa.com/who-we-are/legal/rules-and-regulations/>
- Gat, A. (2012). *Nations: The long history and deep roots of political ethnicity and nationalism*. Cambridge University Press.
- Giulianotti, R. (2002). Supporters, Followers, fans and flaneurs. *Journal of Sport and Social Issues*, 26(1), 25-46.
- Giulianotti, R. (1994). Social identity and public order: Political and academic discourses on football violence. In N. Bonney, R. Giulianotti & M. Hepworth (Eds), *Football, violence and social identity* (pp. 10-36). Routledge.
- Guttmann, A. (1978). *From ritual to record: The nature of modern sports*. Columbia University Press.
- Houlihan, B. (1997). *Sport, policy and politics: A comparative analysis*. Routledge.
- Kerr, J. (1994). *Understanding soccer hooliganism*. Open University Press.
- Markovits A. S., Rensmann, L., (2010). *Gaming the world: how sports are reshaping global politics and culture*. Princeton University Press.
- Marsh, P., Rosser, E., & Harré, R. (1978). *The rules of disorder*. Routledge & Kegan Paul.

- McFarland, A. (2007). Building a mass activity: Fandom, class and business in early Spanish football. *Soccer & Society*, 8(2–3), 205–220.
- Parks, T. (September 13, 2019). Ultra by Tobias Jones review – Italian football and the far right. *The Guardian*, Retrieved September 23, 2020 from <https://www.theguardian.com/books/2019/sep/13/ultra-by-tobias-jones-review-the-underworld-of-italian-football>
- Perasović, B., & Mustapić, M. (2018). Carnival supporters, hooligans, and the 'Against Modern Football' movement: life within the ultras subculture in the Croatian context. *Sport in Society*, 21(6), 960–976.
- Podaliri, C., & Balestri, C. (1998). The Ultràs, racism and football culture in Italy. In A. Brown (Ed), *Fanatics! Power, identity & fandom in football* (pp. 88–100). Routledge.
- Union of European Football Associations (UEFA). (2020). *Regulations of Europe football*. Retrieved September 23, 2020 from https://documents.uefa.com/reader/17jBo1jJ5IEzodtAn7Jn3A/_G90vvRpPeSKnzMYOy3qbQ
- Spaaij, R. (2008). Men like us, boys like them violence, masculinity, and collective identity in football hooliganism. *Journal of sport & social issues*, 32(4), 369–392.
- Spaaij, R. (2007). Football hooliganism as a transnational phenomenon: Past and present analysis: A critique—more specificity and less generality. *International Journal of the History of Sport*, 24(4), 411–431.
- Spaaij, R., & Viñas, C. (2005). Passion, politics and violence: A socio-historical analysis of Spanish Ultras. *Soccer & Society*, 6(1), 79–96.
- Tamir, I. (2021). 'I am grateful that god hates the reds': persistent values and changing trends in Israel football chants. *Sport in Society*, 24(2), 222–234.
- Tilly, C. (2007). *Democracy*. Cambridge University Press.
- Zakaria, F. (1997). The Rise of illiberal democracy. *Foreign Affairs*, 76(6), 22–43.